

Virosta

PIRKKO-LIISA RAUHALA

Tämä kirjoitus perustuu työskentelyyni sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön vierailevana professorina Tarton yliopistossa viiden ja puolen vuoden ajan vuosina 2001–2006 (Liite). Tulkitsen Tarton vuosiani yhteiskuntatieteellisenä tutkimusmatkana, joka tarjosi tilaisuuden vertailla suomalaisia ja virolaisia oloja: yhteiskunnallisia keskusteluja, poliittisia ratkaisuja, arkista elämänmenoa sekä kulttuurielämää. Yhteiskuntatieteilijät voivat kulttuuritieteilijöiden menetelmää soveltaen tehdä sosiaalisia tutkimusmatkoja ja kohdentaa kiinnostustaan toisen maan yhteiskuntapolitiikkaan, elinolosuhteisiin, arkielämän järjestykseen, poliittiseen ilmapiiriin ym. Tutkimusmatkailijan tulkinnallisena horisonttina toimivat oman yhteiskunnan rakenteet ja toimintajärjestelmät. Kun toisen maan olot näyttävät ”vierailta”, se suuntaa arvioimaan omaa yhteiskuntaa ja siinä vallitsevaa tuttuutta uudessa valossa.

Voin varmasti sanoa, että Viron-vuosinani opin eniten nimenomaan suomalaisesta yhteiskunnasta ja sain tilaisuuden ajatella monia aikaisempia tietojani ja näkemyksiäni kokonaan uudestaan. Suomi valtiona ja kansakuntana Itämeren alueella, Suomenlahden pohjoispuolisena rajamaana ja yhtenä Pohjoismaana on tullut tutummaksi ja entistäkin kiinnostavammaksi erityislaadussaan. Suomi on mielestäni eksoottinen maa, mitä en kyennyt käsitteellistämään kirjoittaessani Tartossa työskentelyn alkuvaiheista Yhteiskuntapolitiikka-lehteen vuonna 2002 (Rauhala 2002). En tässä kirjoita Suomen erityisyydestä enkä toista taustoituksia Suomen ja Viron historiallisista yhteyksistä. Palaan kuitenkin joihinkin Viron sosiaa-

lisiä kysymyksiä ja ongelmia koskeviin näkemyksiini, jotka ovat muuttuneet tai tarkentuneet vuosien kuluessa.

Havaintojeni taustalla vaikuttaa viitteellisesti Norbert Eliaksen sivilisaatioteoreettinen käsitteellistys kansakuntien elämäkerrasta, jollaisen hän on kirjoittanut saksalaisista (Elias 1997). Eliaksen figurationaalinen ajatusmalli, jonka mukaan makrotason yhteisönmuodostus (kansallisvaltio) ja yksilöt (kansalaiset) mikrotason elämässään ”kytkeytyvät vastavuoroisesti toisiinsa jatkuvana prosessina tai spiraalina, jolle ei ole sen enempää alkua kuin loppuakaan” (Sironen 1997, 403), sisältää teoreettista voimaa, jolla arvioin olevan sovellusarvoa Viron ymmärtämisessä. Jatkan Eliaksen teorian ohjaamana havaintojen työstämistä laajemmaksi esitykseksi ja sosiaalipolitiikan sekä sosiaalityön kannalta relevantteihin ongelmiin keskittyen (Rauhala 2007).

Postsosialistinen yhteiskunta

Nyky-Viron ilmiöitä arvioidessani olen kiinnittänyt havaintojani kahteen yleisempään seikkaan, joille saan tukea Norbert Eliaksen kansakunnan elämäkerta -tematisoinnista. Viro 1) on postsosialistinen yhteiskunta, joka on riippuvainen läntisiin maihin sitoutuvasta historiastaan ja kulttuuristaan mutta 2) on samalla erikoislaatuiseksi ollut ja on sidoksissa Neuvostoliitto-Venäjään.

Kaikilla valtioilla on sisäistä polkuriippuvuutta ja kaksois- sekä useampia riippuvuuksia, joiden erityislaadua ei voi yleistää, vaan se täytyy analysoida esiin tapauskohtaisesti. Neuvostoliiton hajotessa Viro, Latvia ja Liettua itsenäistyivät, eivätkä ne, toisin kuin muut Neuvostoliitosta irronneet entiset sosialistiset tasavallat, liittyneet Venäjän vaikutuspiiriin muodostettuun Itsenäisten valtioiden yhteisöön (IVY). Baltian alueella uudelleen

Kiitän päätoimittaja Matti Virtasta asiantuntevasta, korvaamattomasta kollegiaalisesta kritiikistä ja editoriaalisesta avusta. Kirjoituksen kaikista näkökulmista ja kannanotoista vastaan kokonaan itse.

itsenäistyneet valtiot alkoivat tavoitella jäsenyyttä NATO:ssa ja Euroopan unionissa sekä Viro lisäksi yhteenkuuluvuutta Pohjoismaiden yhteisöön. Viro samoin kuin Latvia ja Liettua tekivät poliittisen valinnan ”return-to-the-Western-World”-yhteiskunniksi (Lauristin & Vihalemm 1997).

Tämän valinnan yhteydessä kyseiset valtiot nostivat tärkeäksi referenssiksi ensimmäisen itsenäisyyden ajan 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla, mistä on kummunnut myös ongelmia kansakunta-identiteetin kehittämiselle. Viron ensimmäisen itsenäisyyden aikaa (1918–1940) tulkitaan usein ”kultakaudeksi”, millaiseksi yhteiskuntatutkimus ei sitä vahvista.

Olen Viron vuosina oppinut ja sisäistänyt sen, että virolaiset, latvialaiset ja liettualaiset eivät itse pidä maidensa nimeämisestä ”Baltian maiksi”, vaan he mainitsevat aina kolmen maan nimet erillisesti. Tämä on äärimmäisen herkkä kysymys, jonka kanssa ulkomaalainen tarkoittamattaan toimii kömpelösti. Kaikki kohtaamani opiskelijat ovat tehneet minulle selväksi, että heillä ei ole minkäänlaista ”balttilaista” identiteettiä.

Jaana Vasama (2003, 106–107) on tutkimuksessaan lasten kansallisesta identiteetistä Virossa osoittanut empiirisesti, että kolmas- ja viidesluokkaisista koululapsista vain muutama prosentti halusi olla baltialainen. Kaikki lapset kuitenkin tiesivät, mitä tarkoittaa käsite ”Baltian maat”. Adjektiivi ”baltiansaksalainen” on käytössä historiallisissa yhteyksissä ja (suku)nimistä puhuttaessa. Itsenäistyessään ensimmäisen maailmansodan jälkeen Viro, Latvia ja Liettua määriteltiin kansainvälisissä yhteyksissä ”Baltian maiksi” (Ehrensverd 1997, 24). Toisen maailmansodan jälkeinen aika osana Neuvostoliittoa muokkasi määritelmän ensisijaisesti neuvostoaikaan viittaavaksi poliittiseksi käsitteeksi, jota Venäjän nykyhallinto edelleen käyttää korostamaan tarvettaan niputtaa maat entiseksi alueekseen ja vaikeuttaan hyväksyä maiden valtiollinen suverenisuus.

Baltian alueesta voidaan puhua maantieteellisenä käsitteenä ja geopolittisen identiteetin yhteydessä (Kaasik-Krogerus 2003). Nykyisessä Euroopassa olisi suositeltava esimerkiksi määritelmä ”Itämeren itäisen puolen pienet maat: Viro, Latvia ja Liettua” (pohjoisesta katsoen lueteltaessa, monissa eurooppalaisissa kielissä myös aakkosjärjestys). – Ulla Ehrensverd (1997, 12–25) on seikkaperäisesti esitellyt Itämeren nimen (The Baltic Sea; viroksi Läänemeri) historiallista kehittymistä. Vuosina 1075–1076 julkaisemassaan teokses-

sa arkkipiispa Adam Bremeniläinen otti ensimmäisenä käyttöön sanan ”balticus” Itämerestä vyömäisenä (tanskan sanasta bælt) merenlahtena (Ehrensverd 1997, 22). Samasta juuresta juontuu Viron merenrantakaupungin Paldiskin nimi.

Menneisyys oli painottuneesti esillä Euroopan valmistautuessa viettämään toisen maailmansodan päättymisen 60-vuotisjuhlaa toukokuussa vuonna 2005. Viron tuolloinen presidentti Arnold Rüütel kieltäytyi osallistumasta Moskovassa Venäjän johdolla järjestettyihin juhliin, mikä sai aikaan myrskyisää keskustelua Virossa. Viron arvostetuimpiin yhteiskunta-analyttikkoihin ja laulavan vallankumouksen avainhenkilöihin lukeutuva professori Marju Lauristin piti Rüütelin päätöstä pelkuruutena ja tulkitsi sen osoittavan, miten määräävää Venäjän vaikutus edelleen on virolaisten maailmankuvassa (Helsingin Sanomat 18.3.2005).

Viron kielen taitoa painottava kielipolitiikka oli keino, jolla Viro ryhtyi radikaalisti muuttamaan neuvostoaikaisia poliittis-hallinnollisia käytäntöjä uudelleen itsenäistymisen jälkeen. Vironvenäläisten asema otettiin yhteiskuntapolitiittisena haasteena, johon vastaamisen vakavuutta ei ole arvioni mukaan kaikilta osin ymmärretty eikä edes tunnettu Viron ulkopuolella (Lauristin & Heidmets 2002). Viron vuosien jälkeen kysyn: minkä muun menettelyn kuin kielipolitiikan Viron valtione olisi voinut valita valtioelintensä järjestämiseen (Rauhala 2003).

Suomessa ei ole juuri uutisoitu vironvenäläisten kiinnostusta virolaistumiseen. Venäjänkieliset vanhemmat laittavat lapsensa vironkielisiin kouluihin, ja monet vironvenäläiset virolaistavat nimensä (Helsingin Sanomat 29.1.2003). Kansainvälisessä poliittisessa keskustelussa Viron venäjänkielisen väestön aseman määrittelee Venäjän nykyhallinto, jonka näkemykset hyväksytään arvioni mukaan suhteellisen kriittikittömästi. Venäjän johto ylläpitää tarkoituksellisen viileitä suhteita Viroom ja Latviaan, mikä saa ajoittain mauttomia muotoja, yhtenä esimerkkinä viisumin epäämisen Viron ulkoministeriltä Urmas Partilta Pietarissa järjestettyyn Venäjän ja EU:n rajayhteistyötä käsittelevään konferenssiin marraskuussa 2005 (Helsingin Sanomat 11.11.2005).

Viron sisällä vironkielisten ja venäjänkielisten keskinäiset välit ovat rauhalliset ja arkielämän tasolla sujuvat. Viron talouselämässä vironvenäläiset muodostavat vahvan ja menestyvän toimijaryhmän. Viron venäjää puhuva väestö on integ-

roitunut politiikkaan ilman erityistä venäläispuoluetta; Edgar Savisaaren johtama Keskerakond saa huomattavan osan kannatuksestaan virovenäläisiltä. Nuoremman polven virovenäläisten perustama yli tuhatjäseninen Avatud Vabariik -yhdistys edistää venäläisten ja virolaisten hyviä suhteita. Järjestön aktivistit sanovat, että Venäjän valtiojohdon osoittama ärtyneisyys virovenäläisten ihmisoikeuksista lisää viromielisyyttä virovenäläisten keskuudessa: ”Kaikki ymmärtävät suuren valheen” (Helsingin Sanomat 26.1.2006).

Viron yhteiskunnassa muut sosiaaliset jaot ovat kielikysymystä merkittävämpiä. Ihmisoikeusnäkökulmasta esimerkiksi etenkin maaseudulla asuvien niin viroa kuin venäjääkin puhuvien vanhojen ihmisten ja vammaisten elinolosuhteet ovat huomattavan turvattomat sekä taloudellisesti että hoivan näkökulmasta.

Politiikan näyttämöt ja pelit

Yhteiskuntatieteellinen intellektuaalisuus, yhteiskuntateoretisointi ja yhteiskuntafilosofisen tutkimuksen perinne ovat nuoria ja muodostumisen tilassa virolaisessa yliopistuelämässä. Maan poliittiset johtajat ja intellektuellit ovat rakentaneet kansakunnan ideaalia ja valtion tavoitteistoa sekä menneisyyden että tulevaisuuden varaan vaihtelevasti ja opportunistisestikin. Viron uusi pre-

sidentti Toomas Hendrik Ilves (s. 1953 Tukholmassa) on uuden ajan sosiaalidemokraattinen poliitikko, joka suorasukaisesti ilmoitti virkaanastujaispuheessaan 10.10.2006, että Viron on aika katsoa ensisijaisesti eteenpäin ja Länsi-Eurooppaan sekä jättää menneisyyden vartvominen.¹

Yhteiskuntatieteelliselle vierailijalle nyky-Viro on sekoitus väkevää isänmaallisuuden korostamista ja ilmaisemista², turbulencia markkinatalouselämää, kahden kieliryhmän erillistä rinnakkaineloa, jatkuvia valtakunnallisen tason poliittisia skandaaleja, poliittisessa retorikassa esiintyvää kiihkeää uskoa jo melko lähellä olevaan erinomaiseen tulevaisuuteen – vain muutamia seikkoja mainitakseni. Alkuaikoina minun oli vaikea jäsentää virolaista yhteiskuntaa niillä käsitteillä, joita on karttunut tietovarantooni akateemisen uran aikana. Maanmiesteni ja muiden ulkomaalaisten kritiikki Viron ultraliberalistista talouspolitiikkaa kohtaan ei tuntunut kaikilta osin pätevältä, vaikka täysin vapaiden markkinoiden sosiaalinen kääntöpuoli tuli minulle nopeasti tutuksi monen kanavan kautta.

Vaikka havaitsin suuret sosiaaliset erot ja eriarvoisuudet ja sain havainnoilleni empiiristä vahvistusta tilastoista ja tutkimuksista – ja ammattimaisen rikollisuuden laajuudesta myös siten, että jouduin väkivaltaisen ryöstön kohteeksi Tallinnassa –, tunsin tarpeelliseksi osoittaa ymmärrystä Viron uuden itsenäisyytensä alussa tekemiä talouspolitiikan ja kielipolitiikan valintoja kohtaan. Se ei tarkoita, että hyväksyisin ne. Kritisoimisen saattoi jättää tarttolaisille kollegoille ja opiskelijoille. Osallistuin monta kertaa keskusteluihin, jotka ryöpsähtivät kiihkeän poliittisiksi.

Yhteiskuntaolojen arvostelun kiivaudelle muo-

---

1. Vuosi 2006 jää Viron historiaan yhden aikakauden päättymisenä. Presidentti Lennart Meri kuoli draamaattisen symbolisesti Viron äidinkielen päivänä 14.3.2006. Vajaa kuukausi aikaisemmin Viron nykyinen pääministeri Andrus Ansip oli itsenäisyyspäivän puheessaan julistanut, että Viro nousee seuraavien kymmenen vuoden aikana Euroopan unionin viiden rikkaimman maan joukkoon. Samaa aikaan Viron talouselämä saa globaalia kiihtosta markkinavoimaisuuden dynamiikasta, mistä entinen pääministeri, myös historioitsijana tunnettu Mart Laar sai vastaanottaa Milton Friedmanin nimeä kantavan arvostetun ja mukhean palkinnon 20.4.2006. – Viron poliittisessa vitsailussa elää legendana juttu, jonka mukaan vuonna 1992 pääministeriksi tullut nuori historioitsija oli lukenut vain yhden taloustieteellisen teoksen, Milton Friedmanin *Free to Choose* -teoksen. Sen pohjalta muotoiltiin Viron ultraliberalistinen talouspolitiikka. Viron talouspolitiikasta on tehty tieteellinen analyysi, jonka tekijä tuo esin Friedmanin henkilökohtaisen toiminnan Viron hallituksen talousneuvonantajana 1990-luvulla (Wrobel 2000). – Haluan tässä yhteydessä mainita, että Mart Laarin historioitsijana tekemä työ virolaisiin kohdistetun sorron tutkimuksessa on erittäin ansiokasta.

---

2. Viron itsenäisyyspäivä ja isänmaallisuuden vahva esillä pitäminen ovat aiheuttaneet ristiriitaisia tuntemuksia. Itsenäisyyspäivän juhlatuusi ylittää selvästi joulun ja muut juhlapäivät. Osallistuin muutaman kerran itsenäisyyspäivän (24.2.) juhallisuuksiin Tartossa. Suomessakin itsenäisyyspäivän juhlinta on arvokasta, mutta Virossa päivän viettoon liittyy mielestäni lisäksi jonkinlainen lähes transsendentaalinen ulottuvuus. En käyttäisi siitä adjektiivia ”ylevä”, vaan sen emotionaalista sisältöä sopii paremmin kuvaamaan sana ”harras”. Se on samaa sukua kuin virolaisten suhtautuminen musiikkiin. Kaikki virolaiset osaavat laulaa, ja musiikin harrastaminen, vaikka vain kuuntelemisena, on sananmukaisesti harrasta. Virossa suuren yleisön suhtautuminen uuteen taidemusiikkiin on poikkeuksellisen innostunutta.

dostivat kummallisen vastakohdan opiskelijoiden, kuten yleensä Viron kansalaisten osoittama valtiollisen politiikan väheksyntä ja jopa sen halveksunta, mikä saa konkreettisen muodon alhaisena äänestysaktiivisuutena niin valtiollisissa kuin paikallisissakin vaaleissa. Viron poliittiset päättäjät ja päätösten toimeenpanijat tuntuvat toimivan alle kaiken arvostelun, mitä lukuisat kolumnistit, taiteilijat ja tieteilijät lehdistössä ja muissa tiedotusvälineissä päivittäin täysin palkein tuovat esiin. Sain keskustelijat toisinaan hämmennyksiin, kun kysyin, millä muulla tavalla kuin vallitsevilla valtioelimillä maata voitaisiin hoitaa edes jotenkuten demokraattisesti. Viro koulutti minua ”valtio-oppineeksi”, ja kirjailija-juristi Jaan Krossin teostensa henkilöiden ajatteluun ja puheeseen ujuttamien oikeustieteellisten toteamusten merkitykset alkoivat avautua.

Viron vuosien päiväkirjojeni sivuilla on runsaasti poliittisen kuohunnan kirjaamista ja kommentointia, ja havaitsen tehneeni useita virhearviointejakin. Pidin vuonna 2001 perustettua liberaaliseksi voimaksi itsensä nimittänyttä Res Publica -puoluetta aluksi vakavana yrityksenä maan poliittisen elämän tervehdyttämiseksi; mm. entinen presidentti Lennart Meri antoi arvovaltan-

3. Esitellessään Viron sähköistä äänestysjärjestelmää Wolfgang Drechsler ja Ülle Madise (2002) luonnehtivat tiiviisti Viron puoluejärjestelmää. Sen hahmottaminen on ulkomaalaiselle vaikeaa, koska esimerkiksi oikeisto–vasemmisto-ero ei toimi siinä mielessä kuin se Pohjoismaissa ymmärretään. Edgar Savisaaren johtamaa, mm. Tallinnan kaupungin hallinnossa vahvasti vaikuttavaa Keskerakondia pidetään Virossa konservatiivisena vasemmistopuolueena. Tämänhetkisen pääministerin Andrus Ansipin Reformierakondia pidetään puolestaan ”voittajien” edistyksellisenä oikeistopuolueena. Isamaaliit, joka on lauluvan vallankumouksen kansanrintamaan perustuva puolue, määrittelee itsensä konservatiiviseksi oikeistoksi, jolla kuitenkin on sosiaalidemokraattisin sosiaalipoliittinen ohjelma. Sosiaalidemokraatit käyttivät vuoteen 2004 saakka nimeä ”Maltilliset”, ja puoluetta voi pitää edistyksellisenä liberaalipuolueena, jolle suomalainen viitepuolue voisi olla Ruotsalaisen kansanpuolue (kun se mielletään liberaaliseksi keskustaksi). Viron poliittista tapahtumahistoriaa 1990-luvun ensimmäiseltä puoliskolta tallentaa yksityiskohtaisesti uuden itsenäisyyden ajan ensimmäinen Saksan Viron-suurlähettiläs Henning von Wistinghausen (2004) lähes 700-sivuisesa muistelmateoksessaan. Hän on seurannut erityisesti Venäjän ja Viron suhteita ja niiden vivahteita, jotka näyttävät von Wistinghausenin mukaan liittyneen Saksan ottamaan diplomaattiseen välittäjän rooliin.

sa puolueen käyttöön osallistuessaan sen perustavaan kokoukseen.³

Pian oikeistopopulistiseksi osoittautunut puolue saavutti merkittäviä voittoja ensin paikallisvaaleissa ja sitten valtiollisissa vaaleissa edeten huhtikuussa 2003 hallitusvastuuseen pääministeri Juhan Partsin (s. 1966) johdolla. Partsin retoriikka oli vahvaa: 20.8.2003 Taloussanomille antamassaan haastattelussa Parts lupasi tehdä Vi-rosta kovan kilpailijan huipputeknologiassa mm. koulutus- ja tiedemenoja kasvattamalla ja opettajien palkkoja nostamalla. Samassa yhteydessä hän mainitsi ajavansa tuloveroprosentin alentamista 26:sta 20 prosenttiin vuoteen 2006 mennessä ja käynnistävänsä valtion hallinnon säästötalkoot ministereiden virka-autojen vähentämisellä ja rajoittamisella virkakäyttöön.⁴

Viron sisäpoliittista tunnelmaa voi hyvin kuvata sanaparilla ”hullut päivät”, jota Andrus Villem (2005, 9) käytti luonnehtiessaan Lihulan kaupunkiin pystytetystä Viron vapaustaistelijoiden muistopatsaasta vuonna 2004 käynnistynyttä tapahtumasarjaa. Viron sisäpolitiikalle on ominaista, että jokin yksittäinen tapahtuma johtaa ketju-reaktioon, jonka yhteydessä paljastuu väärinkäytöksiä, erikoislaatuaisia lehmänkauppoja ja julkisuudelta salattuja sopimuksia, joita jokin puolue on tehnyt opposition kanssa muiden hallituspuolueiden tietämättä jne.

4. Partsin hallituksen aikaa siivittivät maan tapaan lukuisat skandaalit, joiden huipentumana oli hallituskriisi. Hallituksen eron sinetöi korruption vastaisen taistelun ohjelmaukseen ottaneen oikeusministeri Ken-Marti Vaherin poliisille määräämät kiintiövaateet, joiden mukaan poliisin olisi pitänyt löytää vuoden 2005 aikana 63 lahjuksia ottavaa virkamiestä (Helsingin Sanomat 22.3.2005). Res Publicalle tuli nolo takaisku Euroopan parlamentin vaaleissa 2004, kun pääministerin puolue ei saanut yhtään paikkaa (kuudesta mahdollisesta). Sosiaalidemokraatit nappasivat puolet paikoista karismaattisen Toomas Hendrik Ilvesin johdolla äänestysprosentin jäädessä 29:ään. Partsin hallituksen kaaduttua Tarton entinen kaupunginjohtaja Andrus Ansip muodosti uuden hallituksen, joka on toisen itsenäisyyden ajan kahdestoista. Tuloverotuksen pitäminen tasaverona ja sen alentaminen ovat olleet Viron hallituksille jonkinlainen kunniankysymys ja ylpeyden aihe; tavoitteena on 20 %:n tulovero, kun se nyt on 23 %. Viro saa ulkomailla kiitosta veropolitiikastaan, joka on erittäin yritysmysteistä. Perusteellisemmassa tarkastelussa tuloverotuksen pitäminen matalalla tasolla paljastuu ideologiseksi toimeksi, sillä useimpien julkisten palveluiden ja tuotteiden maksut ovat kohonneet jatkuvasti ja ovat korkealla tasolla.

Lähes jokaviikkoiset poliittiset skandaalit antavat aiheen hypoteesiin, jonka mukaan post-sosialistiset maat ovat hypänneet suoraan poliittiseen karnevalismiin, jota kohden aiemmat läntiset maat ovat kenties menossa. Viimeistelen tätä kirjoitusta tammikuussa 2007, kun Suomessa on alkamassa eduskuntavaalikampanja. Yhtenä kampanjoijana on valtiovalta, oikeusministeriö, joka on asettanut äänestysaktiivisuudelle tulostavoitteen ja pyrkii täyttämään sen mainosohjelmalla. Mielestäni jotain kansanvallan ja demokratian perusolemuksesta on menetetty, kun valtio joutuu houkuttelemaan kansalaisia vaaliuurnille mainosten avulla. Se tehtävä kuuluisi puolueiden (ruohonjuuri)työhön vaalikaudella.

Historiallisesti Viron politiikan ailahtelevuutta ja haurautta voidaan selittää demokratian heikoilla perinteillä, neuvostoajan pitkällä varjolla ja epäluuloilla, joita kansalaisilla on Viron maaperällä aina (aiheellisesti) ollut vallanpitäjiä kohtaan. Marju Lauristin (2003) on todennut paradoksaaliseksi tilanteen, jossa ”kansa tahtoo yhtä, mutta valitsee toisen”. Sen hän katsoo johtuvan siitä, että kansalaiset eivät ole toistaiseksi voi-

neet kokea omien valintojensa seurauksia eivätkä pysty tarkastelemaan puolueiden vaalilupauksia kriittisesti. Lauristin (2003) toteaa myös: ”Suurllisinta on se, että neuvostopropaganda muutti ontoiksi ja sisällyksettömiksi sellaisetkin sanat kuin sosiaalinen oikeudenmukaisuus, tasa-arvo ja solidaarisuus”.⁵

Elias korostaa kansakunnan tarvitsevan rauhoitettuja ajanjaksoja, joiden kuluessa se saa aikaa kypsyä demokraattisempaan vallankäyttöön (Elias 1997, 279): ”Suotuisissakin olosuhteissa tarvitaan yleensä useampia sukupolvia ennen kuin kansassa on tapahtunut sellainen persoonallisuuden rakenteiden muutos, joka mahdollistaa monipuoluejärjestelmän varman toiminnan.”

Parlamentarismi (kansanvalta, kuten Pohjoismaissa on tapana sanoa) on monimutkainen ja vaikea hallitusmuoto, samalla kun se on ainoa vallankäytön muoto, joka pystyy sekä tuottamaan yksilöllisen vastuun sisältävää kansalaisuutta että hyödyntämään yhteiskunnallisia ristiriitoja ja intressikonflikteja luovasti, valtion ihannemallia edellyttämättömästi (Elias 1997, 275–279) (diktatuurit nojaavat ihannemalliin, jolle kansalaisten pitää ”uhrautua” ja jossa ei siedetä intressikonflikteja). Empiirisellä tarkastelullaan Saksasta Elias osoittaa tarvittavan vähintään kolme sukupolvea, ennen kuin demokraattinen, yksilön täyteen kansalaisuuteen nojautuva poliittinen järjestelmä mahdollistuu (Elias 1997, 319): ”Siirtyminen ei-autoritaariseen hallitustapaan edellyttää, että opitaan uusia sosiaalisia tekniikoita ja valmiuksia, jotka asettavat vaatimuksia ihmisten arvostelukyvyille, itsenäisyydelle ja itsekontrollille.”

Vuonna 2002 julkaisemassaan Viron yhteiskunnan ja tiedotusvälineiden muuttumista koskevassa analyysissä Marju Lauristin ja Peeter Vihalemm (2002, 59) esittävät johtopäätöksen, jonka mukaan Viron kehittyminen Pohjoismaiden tapaiseksi valtiolliseksi toimijaksi voi kestää vuosikymmeniä, mutta mitään mahdollisuutta kääntää kehitystä taaksepäin ei ole. Lauristin ja Vihalemm (2002, 59) pitävät yhteiskuntapoliittisena keinona kansakuntaa yhdistävää ohjelmaa, joka saattaisi edistää demokraattista kehitymisprosessia. Lauristin ja Vihalemm mukaan ohjelma ei voi perustua nostalgisiin unelmiin, utopistisiin odotuksiin eikä populistisiin lupauksiin – kyseiset seikat luettelomalla kirjoittajat piirtävät kuvan Viron nykyisestä poliittisesta elämästä.

Vuonna 2004 Virossa on solmittu presidentti Rütelin aloitteeseen perustuva julkishallinnon,

5. Aino Kallas on muistellut 1900-luvun alkuvuosiin Tartossa ja kesiä Saarenmaalla aikana, jolloin hänen silmänsä avautuivat näkemään, mitä vuosikymmeniä jatkunut äärimmäinen sorto oli virolaisille aiheuttanut. Aino Kallaksen seuraavaa tuokiokuvaa hänen ja Oskar Kallaksen kesäisestä hetkestä voisi ensilukemalta pitää romanttisena ja pateettisena, mutta lähiluku nostaa esiin siinä lausutun tosiasian: ”Nyt istuimme kaksin liginiityn tammen alla, Oskar Kallas ja minä, hänen vierassyntynen, meren takaa tuotu vastaviihitty vaimonsa. (–) Vaikka hän ei olisi sitä sanoin sanonutkaan, tajusin kuitenkin hänen salaisen, hartaan toiveensa: että minäkin rakastaisin samaa kuin hän, tätä **verin** **kostutettua maata ja sen kansaa**, näitä vanhvoja tammia. – –.” (Kallas 1947, 170; lihavointi minun.) Kiitän dosentti Eira Hernbergiä vuosien kuluessa käydyistä keskusteluista, joissa olemme vaihtaneet ajatuksia veren kostuttamien, armeijoiden ylimarssimien ja miehitettyjen maiden kohtaloista sekä pohtineet, miten ihmiset ovat voineet kestää äärimmäistä sortoa ja miten sen aiheuttamat traumat ovat kulkeneet sukupolvien pitkissä ketjuissa. Virolaiset ovat itseluottamukseltaan varmempia kuin suomalaiset alistettua seurustelun tasolla, mutta syvemmällä he kantavat satojen vuosien pieksemisen aiheuttamaa haavoittuneisuutta. Suomalaiset saattavat joutua tilanteisiin, joissa he aistivat virolaisten alistettua ihmisyyttä, mitä on vaikea kohdata. Varsinkin humalassa suomalaisen reaktio voi olla ”herrakansa”-mentaliteetin ottaminen kuin turvapanssariksi. Näin muotoillessani en vapauta suomalaisia vastuusta, jota meidän pitäisi kantaa orvelehtimisestämme Virossa.

elinkeinoelämän, työmarkkinoiden ja kansalaisjärjestöjen välinen yhteiskuntasopimus. Sen tavoitteena on edistää yhteenkuuluvuutta niissä kysymyksissä, joissa löytyy yhteisiä arvoja ja tavoitteita maan kehittämiseksi (Sepp 2005, 272). Kyseinen sopimus ei toistaiseksi ole näkyvästi esillä käytännön politiikassa.

Poliittisen elämän epävakaus ja ailahtelevuus näkyvät ohjausjärjestelmän ongelmina ja myös piittaamattomuutena, jota julkisella sektorilla voidaan ylläpitää. Vastuuttomat poliitikot eivät saa aikaan vastuullista virkamiehistöä, joka sitoutuisi tehtäväänsä. Tiina Randma-Liiv (2001 & 2002) on tutkimuksessaan pienten maiden julkisesta hallinnosta korostanut personalismin vaikutusta politiikassa ja hallinnossa sekä sitä, että poliitikkojen ja (korkeiden) virkamiesten ero on pieni. Pienessä julkishallinnossa kaikista toimijoista tulee vaikutusvaltaisia sekä toisilleen lojaleja epäfunktionaalisella tavalla, jolloin myöskään ns. hyvää (läpinäkyvää) byrokratiaa ei kehity. Yhtä lailla on mahdollisuus epälojaleihin suhteisiin. Yksi virhearvio, joka pienten maiden kohdalla usein tehdään, on ajatus niistä ikään kuin yhtenä perheenä; kaikkihan tuntevat toisensa pienessä maassa. Pienissä ympyröissä ristiriidat voivat kärjistyä henkilökysymyksiksi, joita on vaikea palauttaa institutionaalisiksi ongelmiksi ja ratkaista sellaisina.

Tarton yliopiston sosiaalipoliitiikan ja sosiaalityön maisteriopiskelijoista käytännössä kaikki ovat täyspäivätyössä ja suurin osa julkisella sektorilla. He ovat raportoineet, miten valtiotason poliitikkojen tuuliviirimäinen toiminta saa kansalaisissa aikaan turhautumista ja voimatonta raihoa, jota puretaan paikallistason virkahenkilöstöön, erityisesti sosiaalsektorin ammattilaisiin. Opiskelijoiden suhtautuminen omiin vaikutus- ja toimintamahdollisuuksiinsa paikallistason sosiaalipoliitikassa oli pessimististä. Sille ristiriitais- ta on, että sosiaalipoliitikka ja sosiaalityö yliopistollisina aineina ovat suosittuja.

Kulttuurin lumo ja voima

1990-luvulla pessimistisimmät kriitikot arvelivat, että teatterit ja konserttitalit tyhjenevät, kun sananvapauden viimein koitettua kansalaiset voivat ottaa vastaan viihdettä kymmeniltä televisio-kanavilta. Niin ei ole käynyt. Katsomot ovat jälleen täyttyneet, ja virolaiset osoittavat kiinnostus-

taan niin kokeelliseen teatteriin kuin uuteen taidemusiikkiinkin. Virolainen nuori taiteilijapolvi on luomisvoimaista ja dynaamista kaikilla taiteen aloilla. 2000-luvun alussa jotkut kollegani arvioivat, että vapautunut Viro todennäköisesti menettää laulujuhlien perinteen. Niinkään ei käynyt. Virolaiset osallistuivat 24. laulujuhliin heinäkuussa 2005 tavalla, joka yllätti kaikki epäilijät. Selitys löytyi nopeasti: nyt virolaiset laulavat laulamisen ilosta ja yhteisöllisyydestä, jota Virossa ilmenee nimenomaan ja ensisijaisesti kulttuurin alueella, ja sitä yhteisöllisyyttä neuvosto-aika vahvisti. Gaudeamus igitur on ilmeisesti saatu laulaa täysin vapaasti; kollegani heläyttävät sen niin vahvasti, että se voi perustua ainoastaan vankkaan perinteeseen. Minun piti varta vasten opetella kyseinen laulu tarttolaiseen akateemiseen piiriin liittyessäni.

Olin 17. tanssijuhlien ja 24. laulujuhlien aikaan Haapsalussa lomalla ja seurasin konsertteja Tallinnasta television välityksellä. Olen merkinnyt päiväkirjaani 4.7.2004: ”Katsoin televisiosta XXIV Laulujuhlien loppukonsertin. 18 000 ihmistä pystyy kuorona laulamaan siten, että ulkomaalainenkin saa sanoista selvää. Viron musiikkielämän kansainväliset tähdet, kapellimestarit, olivat paikalla. Heli Jürgenson kuoronjohtajana oli erityisen vaikuttava. Tunnelma välittyi television kautta hyvin. Tarja Halonen ja Pentti Arajärvi istuivat Ingrid ja Arnold Rüütelin vieressä. Lennart Meri vaimonsa kanssa istui myös eturivissä. Juhan Parts [tuolloinen pääministeri] piti lopussa ytimekkään puheen, jonka kauniina sisältönä oli kiitos kaikille laulu- ja tanssijuhlien osallistujille, säveltäjille, dirigenteille. Puheessa oli kaksiosainen poliittinen sisältö: ulkopoliittisena viestinä se että Viro on nyt vapaa maa ja laulujuhlilla laulaa Viron kansa, jota mikään ei ole voinut eikä voi lanistaa. Sisäpoliittinen puoli puheessa oli, että kuten laulukaaren alle kokoontuneet kuorot ja ihmiset ovat yksi kuoro, on olemassa vain yksi Viro. Tämä on jännitteinen teesi, josta kolumnistit ensi viikolla varmasti runsaasti kirjoittavat.”

Kirjallisuushistorioitsijoiden mukaan Viron kirjallisuus on kukoistanut aina, kun sitä ylipäät- sä on ollut olemassa. Tarton yliopiston kirjallisuuden professori Rein Veidemann (2004, 21) toteaa: ”1991 tapahtuneen itsenäistymisen jälkeen Viron kirjallisuuselämässä on koettu muutamia ’käsiteräjähdys-’ joiden johdosta koko tähänastinen kuva kirjallisuuden kirjallisuudellisuudesta on hajonnut. Siihen on (myönteisesti) vai-

kuttanut Viron kirjallisuuden ennennäkemätön kukoistuskausi. Koskaan aiemmin ei ole ilmestynyt niin paljon eri nimikkeitä kuin 2000-luvun alussa. Kirjallisuuskritiikki on voimaton käsittelemään Viron kirjallisuutta kokonaisuudessaan, vaikka *Looming* [virolainen kirjallisuuslehti] yrittää joka vuosi tilata kirjoittajilta vuosikatsauksia proosasta ja runoudesta.”

1990-luvun ilmiö ovat kollektiiviset runoilijaryhmät, jotka valitsemallaan työskentelytavalla ovat kommentoineet ääri-individualismia ja alleviivanneet yhteisöllisyyttä ja/tai sen puutetta (Dahl 2003, 99). Kuvataiteen alalla esiintyy vastaavaa kollektiivisten ja anonyymien, performatiivisten taideteosten luomista. Viron runoilijat kirjoittavat ”kivikovaa” runoa, joka on (myös) yhteiskunnallista olematta kuitenkaan lainkaan julistavaa, saati propagandistista. Jan Kausin ja Harri Rinteen toimittamassa suomennetussa kokoelmassa ”Ajattelen koko ajan rahaa” (2006) runoilijat eivät edes osoittele, vaan lakonisesti kirjoittavat näkyviin nyky-Viron arkisia epäsuhtaisuuksia, ja niistä kutoutuu mestarillista nykyrunoutta. Runoilijoiden oivaltavat sanat putoavat hiljaisella voimallaan keskelle Viron poliittista ja talouspoliittista äläkkää.

Virolaisen kaunokirjallisuuden kommentointi ja aikalaisilmiöiden tarkastelu lukemani varassa muodostavat keskeistä aineistoa Tarton päiväkirjoissani. Jaan Kross on säilynyt kesto-suosikkina lukemistossani jo lähes 30 vuoden ajan, ja olen toistuvasti palannut hänen teksteihinsä. En ole pätevä tekemään kirjallis-historiallisia analyyseja hänen teoksistaan, mutta havaitsen, että jokaiseen teokseensa hän on tavalla tai toisella sijoittanut arvostelua vällanpitäjiä ja tukahdutettua vapautta kohtaan. Krossin muistelmien ensimmäisessä osassa ”Rakkaat kanssavaeltajat” (2005) yhden virolaisen kulttuuri-ihmisen elämään ovat kuin kumuloituneet ja kiteytyneet kansakunnan 1900-luvun vaikeimmat ajat. Krossin tapa kertoa elämästään ei ole katkera, vaan hän sekoittaa toteavaa, (itse)ironista ja veijarimaista tyyliä. Se ei mitätöi hänen kokemiaan kärsimyksiä ja vaikeuksia, vaikka ehkä auttaa kestäämään niiden muistelemisen tuskaa.

Suomalaiselle lukijalle löytyy virolaista nykykirjallisuutta kuvaamaan Raija Hämäläisen ja Hannu Oittisen vuonna 2003 toimittama teos ”Tallinnasta pois. Groteskia virolaista proosaa” (2003). Groteskin rinnalle Hannu Oittinen nostaa esipuheessa toiseksi avainsanaksi absurdin. Se

sopii mielestäni kuvaamaan myös 2000-luvun virolaista kuvataidetta (esim. www.kunst.ee), joka on huomattavan monitulkintaista. – Oittinen (2003, 7) toteaa, että virolainen nykykirjallisuus ei yritä olla mikään ”sosiaalinen omatunto”. Rivoudet ja räävittömyydet ovat päässeet kukki-maan uusimmassa kirjallisuudessa, mutta eivät ne vie kirjallisuudelta sen yhteiskuntaa kommentoivaa voimaa. Se ei ole yhteiskunnallisten epäkohtien osoittelussa, vaan taidossa nähdä ilmiöitä absurdeina ja arkista elämää paradokseina.

Oittinen (2003, 7) muotoilee näin: ”Jää silti vaikutelma, että useille antologian kirjoittajille riittää pelkkä kuvaus ilman kannanottoa – että tekstit ovat pikemmin ’kirjallisuudellisia’ kuin aidosti kommentoivia. Näin tulkinnat jäävät valtaosin lukijan kontolle.” Kokoelman avaava Olavi Ruitlanen ”Presidentti” on groteskiuden juhlaa, ja samaa voi sanoa vuonna 1979 syntyneen Matt Barkerin novellista ”Tohtori”, jossa kuumeista nykyvirolaista elämää elävä lääkäri heittää sairaalatyönsä ohessa erikoista keikkaa...

Sosiaaliset kysymykset ja ongelmat

Vuonna 2002 kokosin Viron sosiaalisiksi kysymyksiksi yleiset sosiaaliset erot ja polarisoitumisen, väestörakenteen trendit etniset suhteet mukaan lukien, alueellisen eriytymiskehityksen ja yhteiskuntaetiikan ongelmat – samoja seikkoja kuin missä tahansa nyky-Euroopassa ja globaalistikin. Ne ovat listallani edelleen, mutta niihin on tullut lisänäkökulmia, ja havaintojeni pohjalta olen ryhmitellyt kysymyksiä uudestaan. Viron yhteiskuntapolitiikan eri sektoreiden kehitykset ovat huomattavan eritahtisia ja toisiinsa liitty-mättömiä, jollaisina ne helposti tarjoutuvat populistisen politikoinnin kohteiksi. Taloustieteilijöiden näkemys siitä, että yleinen talouden kasvu ja rikkaus säteilevät koko yhteiskuntaan, saa heikosti tukea virolaisesta todellisuudesta. Kasvu ja jakautuminen menevät sekaisin asiantuntijateksteissäkin (esim. Suomi ja Viro Euroopan unionissa, 2003, 38). Jos uudelleenjakopolitiikka ei perustu tasa-arvoa edistävään tavoitteeseen, talous ei toimi itsestään korjaavasti siten, että kaikki yhteiskuntasektorit hyötyisivät kasvusta ja kasautuvasta rikkaudesta.

Postsosialististen maiden sosiaalipolitiikkaa ja sosiaalisten ongelmien tarkastelua ripustetaan sosialistiseen malliin, jota työsidonnaisuudeltaan ja

organisointitavaltaan voi luonnehtia hyvin bismarckilaiseksi jopa sitä Otto von Bismarckin näkemystä myöten, jonka mukaan hallitsijalla on oltava henkilökohtainen suhde kansaan sen pitämiseksi aisoissa. Postsosialistisissa oloissa on tullut näkyviin se, että neuvostoaika Virossa ei ollut sosiaalipolitiikatonta aikaa eikä myöskään sosiaalisista ongelmista vapaata aikaa. Puoluevirka-lijat usein ammattiliittojen kautta olivat sosiaalipoliittisia toimijoita, ja koulutusjärjestelmä sekä tuotantolaitokset vastasivat siitä sosiaalisesta turvasta, joka puoluejohdossa määriteltiin tarpeelliseksi. Monet havainnoitsijat mielellään mainitsevat, kuten minäkin alussa tein, että sosialismin kaudella sosiaaliturvan taso oli kohtuullinen. Se on inkongruentti ja yksinkertaistava näkökulma monimutkaiseen asiaan, vaikka se pragmaattisella tasolla pitääkin paikkansa.

Viron sosiaalipolitiikan analysoimiseen pidemmältä aikaväliltä tarvittaisiin yhteiskuntafilosofista lähestymistapaa, joka poliittis-ideologisten, taloudellisten ja ihmisten elämämaailman ilmiöiden keskinäistä logiikkaa yhdistelemällä kehittäisi käsitteitä empiirisiin analyyseihin. Esimerkiksi Gösta Esping-Andersenin hyvinvointimallinus ei anna teoreettista lähtökohtaa postsosialististen maiden sosiaaliturvan muutosten ja uusin järjestelyjen analysoimiseen. Sosiaalisten ongelmien kenttä on jäsentynyt uudestaan sosialismin kaaduttua. Joitakin ilmiöitä, kuten vammaisuutta, ei suvaittu sosialismin kaudella, mikä varjostaa nykytilannetta siten, että vammaispolitiikan aikaansaaminen on Virossakin osoittautunut huomattavan vaikeaksi. Toisaalta esimerkiksi asunnottomuus hoidettiin sosialismin oloissa viime kädessä yhteisasuntolaratkaisuilla, mistä puolestaan juontuu nykytilanteeseen vaikeus käsitellä ja ratkaista asunnottomuutta, joka on yksi sosiaalipolitiikan tabuasioista (Kiik 2006; Kõre 2006; Kõre & Kõiv 2005).

Huonokuntoisten vanhusten aikaisemmasta hoidosta kunnalliskotityyppisissä sekalaitoksissa kumpuaa laitostamoa, joka estää nykyaikaisen vanhuspalveluiden ja saattohoitopalveluiden kehittämistä (Kiik 2006). Sosiaalityön ja sosiaalipolitiikan koulutus käynnistettiin 1990-luvulla, minkä johdosta tietoperustan luominen oman yhteiskunnan olojen tutkimuksella on vasta alussa. Virossa hyvänä puolena pidän sitä, että sosiaalipolitiikan matalasta tasosta huolimatta luottamus akateemiseen koulutukseen sosiaalisten ongelmien tarkastelijana ja käsittelijänä on asiali-

sella tasolla; sosiaalityö aineena ei leimannut minua mitenkään negatiivisesti Tarton akateemisissa piireissä. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön maisteriopiskelijoissa oli useita mm. teologisen, kasvatustieteellisen, lääketieteellisen ja oikeustieteellisen BA-tutkinnon suorittaneita opiskelijoita, joiden yhtenä opiskelumotiivina oli työmarkkina-aseman turvaaminen missä päin Viroa tahansa.

Viron taloudellisen menestystarinan rinnalla on toinen tarina, jota virolaiset yhteiskuntatieteilijät kuvaavat ”Toiseksi Viroksi” (Vetik 2002). Siihen kuuluvat murroksessa menettäneet, marginalisoituneet ja ne, jotka eivät pysty pysymään mukana markkinalogiikan armottomissa oloissa. Vanhusestä suurin osa joutuu selviytymään arkielämästään niukalla aineellisella toimeentulolla ja vailla minkäänlaisia hoivapalveluita. Arvioni mukaan Viron yhteiskuntaa ovat pitäneet talouden diffuusiouskossa kansalaisten ääretön venyminen ja jousto. Marju Lauristin ja Peeter Viha-lemm (2002, 59) ovat arvioineet samoin kirjoittaessaan, että aineellisten resurssien ollessa vähäiset merkityksellisiksi koetut sosiaaliset ja symboliset voimavarat voivat auttaa kestämaan väliaikaisiksi oletettuja tai uskottuja vaikeita olosuhteita. Osalle virolaisista, jopa akateemisille ammattilaisille, tukalat olosuhteet ovat osoittautuneet pysyviksi, ja heidän kärsivällisyytensä on koetuksella. Tätä kirjoittaessani tammikuussa 2007 Viron lääkärit ja sairaanhoitajat ovat jättäneet lakkovaroituksen ja vaativat noin 40 prosentin palkan- korotuksia, joiden perustelut on helppo ymmärtää. Viro on 2000-luvulla menettänyt 900 kouluttamaansa lääkäriä ulkomaille. Viron kokoisessa pienessä maassa se tarkoittaa neljää potentiaalista terveyskeskuslääkärinä jokaisesta kunnasta.

Vuonna 2002 pidin sosiaalisten ongelmien taustatekijöinä maan politiikan epävakautta ja kansalaisten vähäistä kiinnostusta politiikkaan. Nyt pidän kyseisiä seikkoja keskeisimpänä sosiaalisena kysymyksenä nyky-Virossa, kuten olen edellä tuonut esiin. Kuilu kansalaisten ja päätöksentekijöiden välillä on demokratian katsannosta sietämättömän suuri, eikä kaikkia väestöryhmiä tavoittava intressipoliittinen kehitys ole päässyt käyntiin. Virossa ei ole muodostunut aktiivista demokraattista kansalaisuutta. Muutosvoimaista yhteiskuntakehitystä ruokkivaa yhteiskuntakritiikkiä ei myöskään kerry, vaikka sananvapaus sallii epäkohtien esiin nostamisen. Poliitikot ovat näkyvästi arrogantteja oman edun tavoittelijoita, jotka kaikkien skandaalien jälkeenkin kep-

lottelevat itsensä takaisin hyviin asemiin. Voi kysyä, eikö tilanne ole sama Suomessakin. On ja ei ole. Organisoitunut puolue-elämä ja kansalaisten vakava suhtautuminen politiikkaan muodostavat ainakin toistaiseksi puskurin vain vaalien alle keskittyvälle populistiselle politikoinnille ja täysin katteettomien vaalilupauksen antamiselle.

En pysty täysin käsitteellistämään eroa Suomen ja Viron politiikan välille, mutta Suomessa "politics matters" toisella tavalla kuin Virossa. Eliaksen käsittein voisi sanoa, että Suomessa on 1900-luvun aikana vallinnut joitakin pidempiä rauhoitumisaikoja, jolloin parlamentarismi on mahdollistanut pitkiä hallituskausia ja johdonmukaisia hallitusohjelmia sekä niiden toteuttamiseen sitoutumista. Olen tietoinen niistä teoreettisista ongelmista, jotka liittyvät esittämäni näkemyksen pragmaattisuuteen ja sovinnaiseen politiikan ymmärtämisen tapaan, mutta en pysty keskustelemaan niistä tässä yhteydessä kuten en siitäkään, millaista "tylsyyttä" pohjoismaiseen poliittiseen elämään liittyy ja mitä se mahdollisesti merkitsee yhteiskuntadynamiikalle.

Virossa poliittis-hallinnollisen läpinäkyvyyden puute on ongelma. Korruptiotilanteellaan (www.transparency.org) Viro sijoittuu kohtalaisen hyvin eli 30 läpinäkyvimmän maan joukkoon, kun kaikki Pohjoismaat ovat kymmenen kärkimaan joukossa, Suomi ykkösenä. Viron poliisissa ja muussa virkamiehistössä on edelleen runsaasti salattua vyöhykettä, jonka toiminnasta kansalaiset eivät tiedä ja jota tutkiva journalismikaan ei tavoita. Poliitiikan ja talouselämän keskeisiä yhteyksiä on piilossa julkiselta katseelta. Suomalaiset ovat viime vuosina alkaneet moittia Tallinnaa kalliiksi kaupungiksi, jossa hinnat saattavat olla jopa Suomen tasolla. Yksi selitys on, että Euroopan unionin jäsenmaat ovat sitoutuneet aktiiviseen pimeiden (työ)markkinoiden ja korruption vastaiseen toimintaan. Virossa tätä on ryhdytty toimeenpanemaan pääkaupungissa. Läpinäkyvyys maksaa (ja siitä kannattaa arvioni mukaan maksaa). Viron ongelma on poliittinen korruptio lehmänkauppoineen; siinä ei aina ole kysymys taloudellisista eduista, vaan myös symbolisista ja immateriaalisista asemista, etuoikeuksista ja mahdollisuuksista pitää salassa päivänvaloa kestäättömiä tekoja.

Viron väestökehitys uuden itsenäisyyden ajalla on ollut poliittisia voimia eniten yhdistävä asia. Väestön vähenemisen trendi on Virossa draamallinen: pienessä maassa neljän prosentin vuosi-

vauhtia vähenevä väestö on vakava kysymys. Yleinen elinikä on suhteellisen matala Pohjoismaihin verrattuna (miehillä 65 vuotta, Suomessa 76), ja väestön yleinen terveydentila samoin kuin terveystietoisuus on heikohkoa (Kasmel & al. 2004). Väestön vähenemisen patoamiseksi Viron poliitikot ovat valinneet väestöpoliittisen linjan. Partisin hallitukseen perustettiin vuonna 2003 väestöministerin salkku, ja kyseinen hallitus lanseerasi uudistuksen, jonka mukaan vuoden 2004 alusta syntyvän lapsen vanhemmalle maksetaan sataprosenttinen palkkatulojen kompensatio lapsen ensimmäiseltä elinvuodelta.⁶

Reformi on johtanut lievähköön syntyvyyden nousuun, mutta enemmänkin se on tuonut näkyviin rajat sille, miten vähän pelkällä rahalla saa. Miesten palkkataso on muiden maiden tapaan n. 30 prosenttia korkeampi kuin naisten, mutta eivät miehet jää täydellä palkallakaan hoitamaan lasta kotiin. Reformi on paljastanut Virossa vallitsevan sukupuolten traditionaalisen työnjaon, joka näyttää muiden Euroopan maiden kokemuksen perusteella olevan syntyvyyttä alentava tekijä. Isyyttä vahvistavaa politiikkaa ei Virossa harjoiteta. Viron väestöpoliittista valintaa voi arvostella siitäkkin, että keskittyminen ensimmäiseen elinvuoteen ei poista lapsiperheiden toimeentulovaikeuksia, vaan useampilapsiset perheet ovat edelleen yksi näkyvä huono-osaisten ryhmä Virossa. Pronatalistinen politiikka ei ylipäänsä ole nykyajan politiikkaa. (Von Maydell & al. 2006, 223–246, 290–291.)

---

6. Olen merkinnyt päiväkirjaan Tartossa 12.4.2003: "Saavuין Tarttoon torstaina 10.4.2003, samana päivänä, jolloin Viron uusi hallitus nimettiin. Pääministeri on Res Publican Juhan Parts, Tartossa tutkinnon suorittanut juristi. Hallitus on kolmen puolueen koalitio, ja Partsin antaman lausunnon mukaan tavoitteena on neljän vuoden hallitusjakso. Ohjelman perusteella päätteen, että nuoren pääministerin toive ei toteudu, vaan ennustan riitelyn alkavan pian. Hallitus pitää pääkysymyksenään syntyvyyden lisäämistä, ja siihen on ohjelmassa tämän hallituksen radikaalein reformi: täyden palkan maksaminen äideille (tai äidin valinnan mukaan isälle) lapsen ensimmäisen elinvuoden ajalta. On kuitenkin olemassa jo laaja historiallinen kokemus siitä, että 1970-luvun jälkeen missään maassa ei ole perhepolitiikalla saatu lisää lapsia, vaan on tarvittu laajempia yhteiskuntapoliittisia toimenpiteitä, joita oikeastaan vain Ruotsi on onnistunut toteuttamaan. Minusta vaikuttaa siltä, että Partsin avustajat eivät ole tutustuneet perhepolitiikkaa koskevaan tutkimukseen. Mutta jos reformi onnistuu, se on ainoastaan hyvä asia."

Vauvaraha on syntyvyyden kasvun sijasta johtanut pikemminkin äitikutliin, jollaisen jo luulin Euroopasta kadonneen. Sunnuntaina 9.5.2005 olen kirjoittanut Tartossa päiväkirjaani: ”Äitienpäivä Tartossa. Virossa äitienpäivä on kansallinen juhlapäivä melkein itsenäisyyspäivän tasoa. Televisioutiset illalla sisälsivät monta äitiasiaa. Itä-Tallinnan synnytyslaitos täytti 200 vuotta, ja sitä esiteltiin eilississä lehdissä. Opin kätילו-sanankin viroksi: ämmaemand. Anopin emäntä. Kätילוä on anopinkin täytynyt totella. Klassik-radio hokee äitienpäivää. Juuri nyt soi radiossa kantaatti ’Pyhä äiti’. Laitokselta lähtiessäni miesvahtimestari toivotti minulle hyvää äitienpäivää.” Väestöllisellä tilanteella on arvioni mukaan tärkeä vaikutus etnisten ristiriitojen puskuroijana, sillä yksikään puolue ei käytä Viron etnisiä suhteita poliittisten ristiriitojen lietsomiseen. Sitä ihmettelen, miksi väestöllinen tilanne ei ole havahduttanut päätöksentekijöitä tarttumaan uhkaavasti lisääntyvään koulupudokkuuteen, jonka estäminen saattaisi olla vauvarahaa tehokkaampaa tulevaisuusorientoitunutta väestöpolitiikkaa.

Yksityiselämän intiimiin puoleen kuuluvat kysymykset ovat Virossa edelleen vaikeasti puheeksi otettavia kysymyksiä. Parisuhdeväkivalta on tiedetysti laaja ongelma. Jokaisen uuden opiskelijaryhmäni kanssa kokosimme luentojen alkuvaiheessa analyttistä kuvaa Viron sosiaalisista ongelmista, ja siinä naiseen ja lapsiin kohdistuva väkivalta tuli hallitsevasti esiin polarisoitumiskehityksen ohella. Opiskelijat ilmaisivat samaan hengen vetoon, että lähisuhdeväkivallasta ei voi Virossa avoimesti keskustella. Minulla oli tähän asiaan valttikortti, jolla yllätin nuoret virolaiset kollegani. Anton Hansen Tammsaare on ”Totuus ja oikeus” -romaaninsa ensimmäisessä osassa ”Maan lupaus” (1926, uudelleen suom. 2002) kuvannut miehen vaimoonsa ja lapsiinsa kohdistamaa väkivaltaa realistisella tavalla, jolle vastaavaa ei löydy varhaisemmasta suomalaisesta kirjallisuudesta. Kun maan arvostetuin klassikkokirjailija pystyy kuvaamaan lähisuhdeväkivaltaa yksityiskohtaisesti jo 1920-luvulla, mikä estää sosiaalityön asiantuntijaa tekemästä samoin 2000-luvulla vapaassa Virossa, provosoin. Suomalais-virolaisena yhteistyönä on laadittu vironkielinen opas lähisuhdeväkivallan uhreille (Perttu & al. 2003).

Prostituutio ja seksibisnes ovat asioita, joita on niin ikään vaikea käsitellä Virossa. Olen sen kuitenkin tehnyt sillä oikeutuksella, että ulkomalaisista hallitsevimmin suomalaiset miehet ve-

nälaisten ohella ylläpitävät Viron prostituutiota. Arvion mukaan Tallinnassa toimii jopa sata bordellia, ja niiden sivulaitoksia on jokaisessa Viron kaupungissa. Jos suomalaiset miehet lopettaisivat asiakkuutensa Viron seksimarkkinoilla, koko ala romahtaisi. Olen useilla laivamatkoilla havainnut suomalaisia seksimatkailevia miesseurueita ja huomannut senkin, että jotkut yritykset järjestävät bordellimatkoja miespuolisille työntekijöilleen. Kyseisiä seurueita ei ole mitenkään vaikea havaita. Muita tietolähteitä näissä kysymyksissä ovat olleet virolaiset matkailu- ja kuljetuspalvelujen tuottajat, joiden keskuudessa on myös yrittäjiä, jotka sanoutuvat irti seksibisneksestä. Olen Suomessa koettanut saada julkisuuteen puheenvuoroja Viron seksibisneksestä – siinä onnistumatta. Tässä toimii jopa Viron ystävien keskuudessa hyvä veli -järjestelmä, joka sulkee ulkopuolelleen kyseisten asioiden esille ottajan. Aids on ainoa konteksti, jossa jonkin verran pystyy keskustelemaan seksimarkkinoista, vaikka siinäkin keskustelu usein rakennetaan toiseuden kontekstiin: ”ne venäläiset”, ”ne rikollispiirit”, ”ne huumaiden käyttäjät”. Tiedossa on, että vironkieliset yksinhuoltajaäidit joutuvat seksimarkkinoiden piiriin pienituloisuuttaan. Suomalais-virolaisen hallitustenvälisen yhteistyön yhdeksi alueeksi on otettu HIV-epidemian ehkäiseminen, missä yhteydessä mainitaan prostituutio sitä kuitenkaan kritisoiden; asiakkaiden suojaaminen tartunnalta sen sijaan mainitaan (Suomi ja ..., 2003, 27).

Hektinen elämänrytmi on virolaisten arkielämää leimaava piirre: kaikki toiminta on hengästyttävän kiireistä, ihmiset tekevät useampaa työtä, pitävät monia rautoja tuleksa ja ovat pysyvässä stressissä. Tämän olen nähnyt läheltä opiskelijoissani ja kollegoissani. ”Opiskelijani toivat jälleen kerran keskusteluun kuumeisen elämänmenon, jossa ei ole aikaa pysähtyä miettimään ’hyvän elämän’ perusedellytyksiä”, olen merkinnyt päiväkirjaani Tartossa 8.10.2004. Vuosien kuluksa aloin menettää kärsivällisyyttäni opiskelujen tulosten odottamisessa. Viron hallitus puhuu tieteen ja koulutuksen merkityksestä, mutta ei tee uudistuksia, jotka mahdollistaisivat täysipäiväisen opiskelun. Akateeminen opiskelu ei onnistu harrastelupohjalta ”kansalaisopistotyyppisesti”. Samaa ongelmaa on Suomessa, mutta täällä opiskelijoiden on helpompi toteuttaa akateemisen loppututkimuksen hankkiminen henkilökohtaisena koulutusinvestointinaan.

Matala ekologinen tietoisuus on silmiinpistä-

vää, ja virolaiset usein sanovat, ettei heillä riitä aikaa ja energiaa ympäristöasioiden ajattelemiseen. Voimakkaasti kulutuskeskeinen elämäntapa ei ole mahdollistanut ympäristötietoisuuden yleistymistä, ja ympäristöön suhtautumisessa vaikuttaa neuvostoajan varjo. Tiedossa on, että Viron maaperä ja pohjavesi sisältävät runsaasti vaarallisia aineita aseteollisuuden ja teholannoituksen jäljiltä. Virolaisille luonto on toistaiseksi enemmän maisemallinen kysymys, jota ei jäsennetä ekologisessa viitekehityksessä. Suomen ja Viron valtiollisen tason suhteissa ympäristökysymykset ovat painotetussa asemassa, ja Suomi on merkittävästi avustanut Viroa sen ympäristöhankkeissa 1990-luvulla (Suomi ja ..., 2003, 10–11). Suomen ja Viron välillä on solmittu kahdenväliset sopimukset ilmansuojelusta, vesiensuojelusta, öljyntorjunnasta ja ympäristövaikutusten arvioinnista (Suomi ja ..., 2003, 11–20).

Epäluottamus ja lähiverkostot

Poliittiseen epävakauteen liittyvänä, merkittävänä yhteiskunnallisena ongelmana pidän Virossa vallitsevaa yleistä luottamuksen puutetta. Luottamuskysymyksessä kiteytyy arvioni mukaan entisten sosialististen maiden historiasta ja nykytilasta jotain vaikeasti käsitteellistettävää, mutta oleellista ”yhteiskuntasubstanssia”, jota luonnehtimaan en käyttäisi muotikäsitettä sosiaalinen pääoma ja sen asteet. Olettamukseni on, että postsosialististen maiden kansalaisten sosiaalisessa identiteetissä luottamuksella ja/tai sen puutteella on keskeinen sija; tätä ei ole tutkimuksellisesti vielä analysoitu. Luottamusta ei vallitse poliittisella makrotasolla sen enempää valtiossa kuin paikallishallinnossakaan. Virolaiset luottavat ainoastaan presidentti-instituutioon, jolla ei ole konkreettista valtaa. Yhteisötaso ymmärrettynä vapaan kansalaistoiminnan ja järjestötoiminnan kenttänä on toistaiseksi heikko tai on jäänyt ohimeneväksi, vaihtuvaksi toiminnaksi, mistä hyvänä esimerkkinä käyvät kansainvälisten kristillisten herätysjärjestöjen uskontomarkkinat. Niille on löytynyt tilaa myös Tartosta, jonne 2000-luvulla on kohonnut muutamia arkkitehtonisesti silmäänpiitäviä temppeleitä. Perinteisemmistä yhteisömuodoista kuorotoiminta lieenee suosituinta, ja se näkyy joka puolella Viroa monilukuisina ja runsaasti väkeä vetävinä kuorotapahtumina, joita uutisoidaan näkyvästi.

Lähisuhteiden, erityisesti perhesuhteiden ja naapurusten sekä kollegoidenkin luottamusverkostot ovat puolestaan siinä määrin vankkoja, että niille on vaikea löytää vastinetta nyky-Suomesta. Olen vuosien varrella käynyt runsaasti keskusteluja lähiverkostoista virolaisten kollegoiden kanssa. Heidän yhtenä selityksenään on sosialismin kaudella instituutioihin kohdistunut epäluottamus, joka tuotti vastavoimakseen vahvat epäviralliset luottamusverkostot. Ne antoivat sekä aineellista että ei-aineellista sosiaalista turvaa ja muodostivat esimerkiksi kulttuuriharrastusten tai puutarhanhoidon välityksellä sosiaalista kittiä. Sen avulla kansalaisidentiteettiä ylläpidettiin ja kannateltiin oloissa, joissa vapaa järjestötoiminta ei ollut mahdollista.

Teen uhkarohkean päätelmän lausuessani, että Virossa kansalaisyhteiskunta muodostui ja toimi sosialismin oloissa näkymättöminä lähiverkostoina, yksityisellä alueella, jonne virallinen vallankäyttö ei ulottunut. Tämä privaatti lähiverkostokansalaisyhteiskunta teki laulavan vallankumouksen ja muodosti käsi kädessä -ketjun Tallinnasta Riian kautta Vilnaan. Yksi sosialismin kaudella kehittynyt paradoksi on se, että valtion määrittellessä ja muotoillessa yksilön elämän poliittiseksi kansalaiset toisaalla lähiverkostoissaan ja perheyhteyksissään kehittivät epäpoliittisen identiteetin. Se saattaa olla yksi tekijä, joka tekee postsosialististen maiden kansalaiset poliittisesti passiivisiksi oloissa, joissa heillä periaatteessa on täydet demokraattiset vaikuttamismahdollisuudet.

Akateemisessa maailmassa luottamuksen ja epäluottamuksen rajankäynnissä herkäät lähiverkostot saavat muotonsa klikkijärjestelmänä. Siihen tutustuminen on ollut minulle kenties syvin kosketus virolaiseen yhteiskuntaan. Muutaman jäsenen ryhmät ovat pysyvän lojaalisuuden tyyssijoja, joita mikään ei voi horjuttaa. Meillä vallitseva hyvä veli -järjestelmä on samaa sukua, mutta se paljastaa ajoittain itsensä tai tulee näkyväksi, koska ympärillä olevat (organisaatio)rakenteet eivät sitä (enää) tue. Tiedeyhteisön sisäinen koteloituneisuus ei kuitenkaan estä sivistyneen kollegiaalisuuden ylläpitämistä; virolainen tieteenharjoittaja ei alennu oman tai toisen alan kollegan julkiin solvaamiseen.

Viron yhteiskunnassa vallitseva yleinen epäluottamus ylläpitää läheiseen lojaalisuuteen nojautuvia ryhmiä. Arvioni mukaan ne ovat mm. nykyaikaisen työyhteisön toimivuuden este, koska niissä kulutetaan paljon energiaa rajojen varti-

oimiseen ja koheesion ylläpitämiseen. Koteloituneisuus estää vapaata kommunikointia, koska lähiyhteisöllisyyteen kuuluu ryhmän jäsenten sosiaalisten suhteiden ”valvonta”. Luottamus on koko ajan koetteilla, mistä tietoisuuden ryhmän jäsenet jakavat julkilausumattomasti. Vierailijankin olisi pidettävä silmällä sitä, kenen seurassa ja missä näyttäytyy. Postsosialististen yhteiskuntien lähiyhteisölliset verkostot ja ryhmät olisivat huolellisten empiiristen tutkimusten arvoisia, koska niistä saattaa löytyä sitä ”uutta sosiaalista”, jota yhteisöllisyyden postmoderneissa raunioissa kaivataan.

Tapakulttuuria ja kulttuurieroja

Ensimmäisinä Tarton vuosina minun oli vaikea saada selvää, mistä Virossa oikein on kysymys. Millaiseen maahan olen menossa, mietin laivalla Helsingistä Tallinnaan kanssamatkustajien puheita kuunnellessani: halpojen hintojen, jäykän byrokratian, jonojen, rosvojen sekä ynseiden (passi)virikailijoiden maahan tuntuivat suomalaiset olevan matkalla. Suomalaisten ihmisten vilkkaus Viron olojen arvioimisessa oli minulle yllättävää, kun meitä on lähes kanonisoidusti tapana kuvata kahdella kielellä vaikenevaksi kansaksi. Tartossa näin monta kertaa turistibussien pysähtyvän nähtävyyshetkeihin, ja bussista pelmahti ulos äänekkäästi keskustelevia suomalaisia kuin amerikkalaisia Pariisissa. Suomalaiset tuntuvat havaitsevan runsaasti epäkohtia Virossa ja närkästyvän kovasti, jos heitä palvelevat henkilöt eivät ymmärräkään suomea, mikä Tartossa on tavallista.

Suomen ja Viron suhteet saavat reaalista muotoa usealla ulottuvuudella. Niistä näkyvintä on matkailu, erityisesti suomalaisten matkailu Tallinnaan ja Viron kylpyläkohteisiin. Virallisen politiikan tasolla Suomen ja Viron väliset suhteet ovat erinomaiset ja toimivat, vaikka ehkä hiukan passiiviset. Taloussuhteissa on monensuuntaisuutta. Suomalaiset yritykset ovat merkittäviä investoijia ja omistajia Virossa, ja virolaiset ovat puolestaan hakeutuneet Suomen työmarkkinoille. Arviolta viisituhatta virolaista on siirtotyöläisinä Suomessa viikot ja matkustaa viikonlopuksi Viroon. Kansalaisjärjestötasolla tapahtuva kulttuuritoiminta, Tuglas-seura näkyvimpänä toimijana, on merkittävää, joskin sisäpiirimäistä. Opiskelijavaihtoa laajentamalla voisi turvata suoma-

lais-virolaisten yhteistyösuhteiden kehittymistä tulevaisuudessa. 1970-luvulla kouluttautuneiden suomalaisten yliopistoihmisten keskuudessa Vi-ro-kontakteja ei arvosteta, vaan suhtautuminen on vähättelevää.

Tapakulttuurissa merkittävin havaitsemani suomalaisten ja virolaisten ero on sosiaalisen etäisyyden säätely. Se alkaa kielellisellä tasolla siitä, että Virossa toisilleen vieraat ihmiset ehdottomasti teittittelevät toisiaan. Siinä, missä suomalainen ihmisen on autenttinen mm. ilmaistessaan kiukkuaan ja harmistuneisuuttaan passintarkastusjonoissa, virolainen on kärsivällinen jonottaja, joka tietää vuoronsa tulevan. Monet ovat havainneet virolaisten luontevan, joskin pidättyväisen kohteliaisuuden, joka on juuri sitä hyvää palvelua, jota suomalaiset turisteina saavat osakseen.

Olen kuluneina vuosina usein ihmetellyt, minne suomalaisilta häviää hillitty käyttäytyminen Virossa. Olen aivan liian usein nähnyt ravintoloissa suomalaisia esittämässä tilaustaan työkeästi ja tarjoilijaa sinutellen; Tartossa ainakin yhdessä ravintolassa vastataan nykyään samalla mitalilla eli sinutellaan eikä pokkuroida. Sitä suomalaiset vieraani ovat pitäneet suorastaan loukkaavana: ”ei mennä sinne paikkaan toista kertaa”. Elias (1997, 31–33) on pohtinut muodollisuuden ja epämuodollisuuden suhdetta ja todennut, että niiden ”välillä on jokaisessa yhteiskunnassa aivan erityinen, tarkkaan määriteltävissä oleva ero, joka voi kasvaa tai kaventua. Tämän eron rakenne muuttuu kansalaisyhteiskunnan kehityksen myötä. Sen kehitys tiettyyn suuntaan on sivilisaatio-prosessin yksi puoli”.

Etäisyyden säätelyyn kuuluvat myös vaikenemisen, puhumisen ja kuuntelemisen alueet. Virolaisten vahvaa aluetta ovat kaksi viimeksi mainittua. Virossa taksin kuljettajalle ei koskaan tarvitse toistaa osoitetta kuten Helsingissä. Virolaiseen tapakulttuuriin ei kuulu kysyä ”mitä” silloin, kun keskustellaan, vaan itsestään selvänä pidetään sitä, että puhe ja kuunteleminen ovat aktiivisia prosesseja, joihin keskitytään. Virolaiset eivät keskustellessaan toista asioita, minkä tulkitsen nousevan kuuntelemisen kyvystä, jota odotetaan myös keskustelukumppanilta. Virolaiset kuulevat itseään koskevat positiiviset arviot, kun suomalaiset ovat herkkiä kuulemaan ja painamaan mieleensä vain loukkauksiksi tulkitseman kielteiset arviot. Virolaiseen puhekulttuuriin kuuluu valikoiva vaikeneminen, minkä havaitsemiseen ulkomaalaiselta kuluu jonkin verran aikaa. Virolainen muodolli-

nen keskustelu vieraiden kanssa noudattaa saksalaista koodistoa, johon kuuluvat valikoidut kohteliaisuudet, vastavuoroisuuden ylläpitäminen sekä keskustelun kyllästyneisyysasteen tarkkailu. Virolaiset osaavat päättää keskustelun, eikä heillä ole jälkikäteisasiaa, kuten suomalaisilla usein on.

Virolaisessa akateemisessa elämässä on samoja vehkeilyn, kateuden ja kilpailun elementtejä kuin Suomessa, mutta olen havainnut muutakin. Virolaiset arvostavat lahjakkuutta ja inhimillisiä kykyjä enemmän ja ilman hyötyajattelua tai päälle käypää kaadehtimista. Krossin ”Uppiniskaisuuden kronikkaa” (2003) lukiessani näytän päiväkirjassani kehittäneeni ”teoriaa”, jonka mukaan virolaisilla on vuosisatojen kollektiivinen kokemus käyttämättä jääneestä, usein nujerretusta ja sortetusta lahjakkuudesta. Kyseinen kokemus on aikojen vapautuessa jalostunut hienotunteiseksi arvostukseksi, jota virolaiset osoittavat inhimillisiä kykyjä ja henkistä työtä kohtaan. Se näkyy yliopistollisten opinnäytteiden arvostelussakin siten, että tekijän kontribuutio sellaisenaan on arvo. Mikäli työn laatu on heikkoa ja annettavissa on ainoastaan matalimpia mainesanoja, arvioinneissa keskitytään tutkielman aiheen yleiseen merkittävyyteen.

Tieteellistä kommunikointia ylipäänsä arvostetaan Virossa, ja ulkomaisten vieraiden kestittämisen yhteydessä akateemiset klikit ovat valmiita väliaikaisesti höllentämään rajojaan. Tieteellisen kommunikoinnin arvostus on materialisoitunut virolaiseen akateemiseen kulttuuriin siten, että kaikkiin opinnäytteisiin BA-tutkielmista alkaen vaaditaan tiivistelmä jollakin laajasti puhutulla eurooppalaisella kielellä ja se vaadittiin neuvosto-aikanakin. Helsingin yliopiston valtiotieteellisessä tiedekunnassa ei edellytetä vieraskielistä yhteenvetoa maisteri-opinnäytteeseen, eikä viiden vuoden ajan vireillä ollut ehdotukseni sellaisen aikaansaamiseksi kohdannut vastakaikua edes Bolognan sopimuksen tullessa voimaan 2005. Kansainvälisille vieraille olisi miellyttävää antaa opinnäyteluettelo, josta vieras näkisi, millaisiin aihepiireihin oppiaineessa ahertava akateeminen nuorisokohdentaa kiinnostustaan.

Monet suomalaiset ovat vuosien varrella kysyneet minulta, ”miksi Virossa pukeutuminen ja koko yleisilme ovat niin harmaita ja vaisuja”. Värikkäät tuulipuvut eivät todellakaan kuulu virolaiseen perusgarderoibiin. Olen kehottanut kysyjää katsomaan hiukan tarkemmin yleisilmettä, jolloin näkyviin tulee konservatiivinen pukeutumis-

koodisto, mutta siihen liittyneenä pienillä yksityiskohdilla esille laitettu hyvä tyylitaju.

Visuaalisen kulttuurin erot Suomen ja Viron välillä ovat askarruttaneet minua. Virolaisen kuvataiteen omaperäisyyteen voi tutustua suomalaisen arkkitehdin Pekka Vapaavuoren Tallinnaan suunnittelemassa Viron taidemuseossa, joka on mittavin kulttuurirakennushanke Viron toisen itsenäisyyden ajalla (KUMU 2006). Värimaailma on Suomenlahden tuolla puolen jollakin oleellisella tavalla toisenlainen. Visuaalisen kulttuurin erot saattaisivat kummuta esimerkiksi Suomen ja Viron suurista maisemallisista eroista. Virolaista ei löydy suomalaisen luonnon jylhyyttä, jota muuan virolainen kollegani luonnehti pelottavaksi. Virolaiset pitävät kauniina maisemina mm. puroja ja matalia kosteikkoja (esim. Joonuks 1999), joiden kauneusarvoa suomalainen ei välttämättä näe. Omaan silmääni virolainen maisema on pyöreä ja utuinen, suomalainen kulmikkaampi ja kirkkaampi. Viron hopeapajut, saarnit, tammet ja huiskilokoivut saavat sydämessäni pysyvän paikan Suomen kuusien, mäntyjen ja haapojen rinnalla.

Tarton maisemassa

Tarton kaupunkiin tutustuminen on ollut osa Viron tutkimusmatkaani. Vuodenajat muuttavat kaupungin ilmettä suomalaiseen kaupunkiin verrattuna ehkä vivahteikkaammin. Kun alkukeksän Tartto kylpee sireenivaahdossa ja kätkeytyy kastanjapuiden kukkien alle valoisina öinä, se saa kävijänsä kulkemaan yökaudet Karlovassa, Tähtveressä ja Toomemäellä. Tartto on taidekaupunki, jossa suomalaiset kulttuuri-ihmiset ovat ihastuneina vierailleet, Tarton hengestä nauttineet ja siitä innoittuneet (Ilomäki 2003). Minun ei olekaan ollut helppoa löytää Tartosta jotain uutta, mitä ei olisi jo aikaisemmin havaittu. Yhden nähtävyyksikonaisuuden voisin kuitenkin Tarton matkappaasiin kenties lisätä.

Uuden itsenäisyyden aikana Tartossa on elpynyt vanhaa eurooppalaista perua oleva ylioppilaselämän erityisyys, vapaamuurariudesta vaikutteita omaksunut korporaatio-instituutio (Hiio 2003). Suomalaisen yliopistojen osakuntia tai ainejärjestöjä ei voi suoraan verrata Tarton vajaan kolmeenkymmeneen korporaatioon, joihin liittyminen ei tapahdu vain kotiseudun, tiedekunnan tai ainelaitoksen perusteella. Kuhunkin kor-

poraatioon on historian kuluessa muodostunut ominaislaatua, jota ilmaistaan ulkoisinkin symbolein omina väreinä ylioppilaslakeissa. Ne päässään korporaatioiden ylioppilaat kokoontuvat vapunaattona yliopiston päärakennuksen eteen laulamaan. Monet Viron varhaisemman historian tapahtumat ovat virittyneet alkuun korporaatioiden illanvietoissa, joita virolaiset kirjailijat ovat teoksissaan kuvanneet (esim. Kross romaanissaan ”Mesmerin piiri” 1997).

Aloitettuaan toimintansa uudestaan 1990-luvulla ylioppilasseurat ryhtyivät kunnostamaan vanhoja, 1900-luvun alkupuolella rakennettuja talojaan Tartossa. Korporaatioiden talot edustavat omaperäistä, ympärillään olevista rakennuksista poikkeavaa arkkitehtuuria. Sellaisesta on hyvänä esimerkkinä Eesti Üliõpilaste Seltsin tanskalaista punatiiliarkkitehtuuria oleva talo, jonka kuva löytyy Suomen vanhemmista 1900-luvun historian koulukirjoista. Sakala-korporaation talo edellä mainitun välittömässä läheisyydessä herättää suomalaisissa vahvaa tuttuuden tunnetta. Pitkin kaupunkia sijaitsevista korporaatioiden taloista huokuu salaperäisyyttä, joka ilmentää lobby-instituution luonnetta. Suomalainen matkailija kohtaa ylioppilasseurojen taloihin tutustuaan Suomen valtiolliseen ja kulttuurihistoriaan liittyviä ainutlaatuisia tapahtumia.⁷

Tartossa suomalainen joutuu tai pääsee väijäämättä kohtaamaan presidenttimme Urho Kekkonen ja häneen kohdistuvan arvostuksen. Jokainen tarttolainen tuntee Kekkonen, enkä ole vuosien varrella päässyt yhtään taksimatkaa ikäiseni tai varttuneemman taksinkuljettajan kyydissä ilman jonkinlaista keskustelua Kekkosesta. Häntä koskeva arvostelu kannattaa jättää kotiin Tartonmatkan ajaksi. Kaikilla tapaamillani tarttolaisilla on ollut kerrottavanaan jokin henkilökohtainen muisto kuuluisasta vierailusta, jolloin Kekkonen piti puheen viroksi yliopiston juhlasalissa 12.3.1964. Puheen tarkoituksena oli kääntää suomalaisten Viron ystävien toimintaa tapahtuvaksi

Viron alueella ja katkaista suhteet ulkoviirolaisiin, mitä toimintaa Neuvostoliitto piti vihamielisenä (Kekkonen 2005; Lilja & Olesk 2005). Kekkonen vierailun merkitys on välittynyt Tarton nuoremalle sukupolvelle isovanhempien tai vanhempien kertomana. Tarttolaiset ovat olleet suurin joukoin kaduilla tervehtimässä Kekosta, ja jotkut ovat saaneet olla joissakin avustavissa tehtävissä vierailun aikana mm. hänen hiihtäessään Käärinkun hiihtoladulla, joka nykyään kantaa Kekkonen nimeä.⁸ Vuonna 2004 Tartossa juhlittiin näytävästi ja arvovaltaisain voimin Kekkonen vierailun 40-vuotismuistoa, ja Suomen historiaa esiteltiin useissa luentotilaisuuksissa ja lehtikirjoituksissa.

Olen kaikilla Viron-matkoillani pitänyt mukana Aino Kallaksen ja Hella Wuolijoen teoksia tai heistä kertovia tekstejä. Hella Wuolijoki kävi koulunsa Tartossa ja Aino Kallas vietti elämänsä voiman vuosien yhden jakson siellä. Olen heidän teksteistään saanut aineksia ymmärtää Tarton henkeä ja muodostaa käsitystäni siinä tapahtuneista muutoksista. Tunsin saavani kuin henkilökohtaisen palkinnon, kun vuosi 2006 lahjoitti molemmista naisista heitä uudessa valossa tarkastelevat analyyttiset teokset. Kukku Melkas (2006) tuuletti Aino Kallaksen tuotannosta Eino Leinon ja Viron kansallisromantiikan vaikutusta, jolla Kallaksen tuotantoa on ollut tapana selittää. Melkas käänsi näkyviin Aino Kallaksen varhaisena feministinä, eurooppalaisiin taidevirtauksiin sitoutuneena kosmopoliittina ja naisten tiedon erityislaatua havainnoivana taiteilijana. Erkki Tuomioja (2006) puolestaan punoi Hella Wuolijoen elämän kaksoiselämäkerraksi hänen sisarensa Salme Pekkalan kanssa. Tuomiojan metodologinen ratkaisu avaa samaan viitekehykseen yksilöllisen elämänhistorian ja suuret maailmanpoliittiset tapahtumat. Niiden rajuissa pyörteissä ja monessa asiassa aktiivisena Hella Wuolijoki luo lisäksi paikkansa suomalaisen teatteritaiteen pysyväksi kiintotähdeksi.

Kulttuuri-Tarton lisäksi minua on kiinnostanut sosiaalinen Tartto, johon olenkin saanut parhaan mahdollisen näköalapaikan ulkomaalaisena.

7. Tarton yliopiston museossa Toomemäellä on pysyvän näyttelyn osana esillä korporaatioiden historiaa. Viron akateemisessa yhteiskuntaelämässä niiden merkitys verkostoijana lienee (ollut) suuri; korporaatioon kuulutaan alumnina yliopisto-opintojen jälkeenkin, ja saman seuran jäsenet tuntevat yhteenkuuluvuutta toimiessaan yliopiston ulkopuolella. Korporaatioon kuuluminen on poissulkevaa: yhden henkilön on mahdollista kuulua vain yhteen seuraan.

8. Kekkonen Tamminiemessä 14.5.1964 suomalaisille Viron ystäville pitämä puhe päättyi mielenkiintoiseen lauseeseen, jonka mukaan rauhanomainen rinnakkainelo, minkä vanhan sanan käyttämistä Kekkonen itse piti tässä yhteydessä paradoksaalisena, on mahdollista myös omien kesken (Kekkonen 2005, 242).

Tartto on pieni kaupunki (noin satatuhatta asukasta), jonka painoarvo yliopiston ansiosta on Viron historiassa ja kulttuurielämässä erittäin merkittävä. Vaikutelmakseni on muodostunut, että Tarton poliittinen ja virkamiesjohto on kiinnostunut edistämään kaupungin sosiaalisten olojen tutkimusperäistä tuntemusta sekä niiden pitämistä asialistalla. Tarton kaupungissa valitaan sosiaalisiin asioihin keskittynyt (poliittinen) apulaispormestari, jollaisena yksi kolleganikin on toiminut. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön opiskelijoiden on ollut helppo päästä tutkimaan Tarton sosiaalisia ilmiöitä.

Pitkäaikaistyöttömyys, asumiseen liittyvät ongelmat, huonokuntoisten vanhusten elinolot sekä lasten ja nuorten hyvinvoinnin ongelmat ovat yleiseurooppalaisia kansallisvaltioiden, alueiden ja paikallistason ajankohtaisia kysymyksiä, joita myös tarttolaiset opiskelijani ja kollegani ovat analysoineet (esim. Kiis 1999; Kõre & Kõiv 2005; Kiik 2006; Kõre & al. 2006). Tarkastelen Viron sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön kysymyksiä analyttisemmin toisaalla (Rauhala 2007) ja siinä yhteydessä esittelen tutkijoiden Tartosta tekemää empiiristä tutkimustyötä. Tartossahan on Johannes Gabriel Granön ja hänen oppilaansa Edgar Kantin työstä alkanut sosiaalimaantieteen tutkimusperinne, jossa kaupunkiolojen konkreettisella tutkimuksella segregaatio mukaan lukien on näihin päiviin havaittavaa jatkuvuutta (Granö 1930; Kant 1927).

Tartossa on kansainvälisellä yhteistyöllä toteutettu sosiaalialan tutkimus- ja kehittämishankkeita, joihin opiskelijat ovat voineet osallistua toimijoina ja tutkijoina. Muun muassa lastensuojelu, vanhusten ja vammaisten palvelut ja päihdekysymykset ovat olleet projektien aiheina. Huumekauppiaat ovat löytäneet Tartonkin markkina-alueekseen. Virolainen erityisongelma uuden itsenäisyyden ajalla ovat uhkapelit. Tartossa on yhdeksän (yksityistä) kasinoa, eikä kaupungissa ole epätavallista kuulla perheistä, joiden asunto ja muu omaisuus ovat hukkaantuneet pelatessa. ”Amerikkalaisen unelman” toteutumista kasinon kertapotilla pidetään Virossa arvona, jonka yrittämiseen kannattaa ottaa suuri riski.

Virossa vastuu sosiaalisten ongelmien hoitamisesta on paikallistasolla ja valtion harjoittama ohjaus on vähäistä. Paikkakunnittainen vaihtelu on suurta sekä sosiaalipalveluiden järjestämisessä että sosiaalisia ongelmia koskevan tiedon kokoamisessa. Virossa on hyvin pieniä kuntia, joissa ei ole

mitään näkyviä sosiaalisia ongelmia. Hiidenmaalla ei esiinny juuri lainkaan rikollisuutta. Joillekin kaupungeille paikallisen sosiaalipolitiikan järjestäminen on muodostunut imagokysymykseksi, ja tällaisina kaupungeina esittäytyvät Pärnu ja Tartto. Niissä on nähtävissä desentralisoinnin myönteisiä puolia, kuten sosiaalisten olojen monitorointia tutkimuksin ja paikallisten voimavarojen yhdistämistä ennakkolululottomasti palvelutuotannossa.

Ihmettelyä ja tutkimuskysymyksiä

Olen tässä kirjoituksessa esitellyt joitakin havaintoja 2000-luvun alun Viron yhteiskuntaelämästä, johon kuuluvat suomalaisen yhteiskuntaan verrattuna erilaiset jännitteet, paradoksit, eritahisuudet. Tutkimusmatkani Viroon on tuottanut aineiston, jota jäsentelemällä voin nähdä uusia puolia suomalaisesta yhteiskunnasta. Sen ohella olen saanut Virosta mukaani ylenpalttisesti kysymyksiä, joista joitakin voisi tutkia vertailevilla asetelmilla.

Yleinen luottamuksen puute on kenties leimallisin Nyky-Viron yhteiskuntaelämän piirre. Se on seikka, joka tekee Suomen ja Viron jyrkästi erilaisiksi maiksi poliittis-hallinnollisesta ja kansalaisyhteiskunta-katsannosta. Ihmettelen kovasti, miten valtioneuvostolle raporttia työstäneet ”viisaat miehet” Eero Ollila ja Jaak Jõerüüt ovat päätyneet väittämään suomalais-virolaisen yhteistyön yhdeksi perustaksi ”pitkälle yhteistä arvopohjaa” (Suomi ja ..., 2003, 33). Akateemisella tasolla sellainen on voinut vallita, sillä kuten raportissa todetaan, Suomen ja Viron akateemiset yhteydet edustavat maiden välisissä suhteissa vanhinta ja kestävintä ainesta (Suomi ja ..., 2003, 10).

Kulttuurihistorialliset yhteydet ja kielisukulaisuus hämärtävät yhteiskuntien joidenkin perustavien rakenne- ja järjestelmätekijöiden erilaisuuden havaitsemista. Suomi ja Norja ovat mielestäni ratkaisevalla tavalla samankaltaisempia arvoperustaltaan kuin Suomi ja Viro. Sitä en kiistä, että Suomi ja Viro aktiivisesti hakevat konvergenttiä kehitystä Euroopan unionin jäsenmaina, erityisesti pyrkimyksissään tietoyhteiskunniksi. Vaikka Suomi on menettänyt asemaansa Viron referenssimaan, Viron poliitikot ilmaisevat tavoittelevansa Suomen tyyppistä kehitystä. Toistaiseksi päätökset siihen suuntaan ovat olleet pirstaleisia, joskin joissakin asioissa kattavia. Esimerkik-

si Viron kaikki yleissivistävät koulut on kytketty Internet-tietoverkkoon, kun Saksassa vain 29 prosenttia vastaavista kouluista käyttää verkkoa (Henningsen 2005, 436).

Pohjoismaiden menestymistä yhteiskuntina ja niiden näkyvyyttä maailman taloudessa ja politiikassa väestöllisiä ja luonnonvaravarojaan suuremmalla painoarvolla on selitetty mm. sillä, että näissä maissa on harjoitettu tietoperustaista politiikkaa (Sepp 2005; myös Drechsler 2005) ja että Pohjoismaiden hallitukset ovat 1990-luvulla ja 2000-luvun alussa tehostaneet tiedon tuottamiselle tarpeellista infrastruktuuria, mikä on tehnyt niistä globaaliin talouteen kenties parhaiten sopeutuneita yhteiskuntia (Benner 2003). Suomi on mainittu esimerkkinä laadullisesti uudentyyppisenä, tietoa tehokkaasti käyttävänä yhteiskuntana (Engelbrecht 2005, 53). Viro tavoittelee samantyyppistä kehitystä yhteiskuntasopimusprojektillaan (Sepp 2005, 272; Sutrop & Sutrop 2005). Vuosien varrella monet tapaamani virolaiset akateemiset asiantuntijat ovat pukeneet haaveensa huokaisuksi: ”kunpa saisimme jostakin oman nokian, niin tämä kaikki sähläys lopuisi”.

Tiedolla ohjaamista Suomen ja Viron yhteiskuntapolitiikan eri sektoreilla kannattaisi arvioida mukaan tutkia vertailevalla pitkittäisanalyysillä ja suurilla voimavaroilla, ehkä kokonaisella tutkimusohjelmallakin. Tietoyhteiskuntatavoite edustaa pitkää historiallista jatkumoa Itämeren alueella. Yhteiskunnallisten modernisointitarpeiden toteuttaminen korkeasti koulutettujen virkamiesten ja muiden asiantuntijoiden avulla oli havaittavissa jo 1300-luvulla ja konkretisoitui seuraavien vuosisatojen aikana perustetuissa yliopistoissa (mm. Rostock, Greifswald, Kööpenhamina, Uppsala, Lund, Tartto, Turku), kuten Matti Klinge (1995, 38–39) on osoittanut. Klingen (1995) analyysin mukaan yksi pysyvä poliittinen jännite Itämeren alueella on ollut keskitetyn ja hajautetun vallan vaihtelu. Sen vaikutuksen voi nykytilanteessa havaita myös kilpailuna inhimillisistä resursseista, koulutustasosta, innovaatiopotentialista, kulttuurisesta ja sosiaalisesta pääomasta sekä maiden kesken että niiden sisällä. Millaista intellektuaalisuutta muodostuu keskitetyn ja hajautetun vallan postmoderneissa jännitteissä? Millaisella tiedolla monikulttuurisia, avoimen talouden ja globaalin politiikan jännitekentässä toimivia yhteiskuntia voidaan ohjata? Millaista luottamusperustaa tieto-ohjaus edellyttää?

Sain 2000-luvun alussa läheltä seurata Viron liittymistä Euroopan unioniin.⁹ Jäsenyydet Natossa, Euroopan unionissa ja Pohjoismaiden investointipankissa ovat sinetöineet Viron toisen itsenäisyyden alussa asettaman tavoitteen paluusta läntiseen yhteyteen, jonka virolaiset tulkitsevat perustellusti historiallis-yhteiskunnallisen identiteettinsä lähteeksi. Viro tasapainoilee Suomen tapaan rajamaana paitsi maantieteellisesti myös henkisesti arkkitehtuuriltaan. Bysantin läheisyydessä muodostuu varuillaan olemista, joka tuottaa erityislaatuista ja vaikeasti tulkittavaa kansalaisyhteiskuntakehitystä. Virossa yhteiskunnalliset liikkeet ja järjestömuotoiset toiminnot eivät ole saaneet ilmaa siipiensä alle, vaikka niille voisi ajatella olevan edellytyksiä karnevalistisen politiikan oloissa. Esimerkiksi ympäristöliike ja naisliike loistavat poissaolollaan.

Uuden itsenäisyyden ajan ensimmäinen koko maan kattava lakko oli opettajien yhden päivän mittainen työnseisaus vuonna 2003. Olin tuolloin Tartossa ja olen merkinnyt päiväkirjaani: ”Torstaina 4.12.2003 Virossa oli opettajien lakko, johon osallistui lähes 18 000 opettajaa, ja heistä kolme tuhatta osoitti mieltään Toompealalla Tallinnassa. Opiskelijaryhmässäni on opettaja, joka kertoi lakosta ja sen taustoista. On selvää, että jos valtio ei arvosta opettajiaan edes sen vertaa, että maksaisi työstä maan keskipalkkaa, koulutus ja sivistystaso joutuu vaaraan. Opetusministeri ei tullut mitenkään kommentoimaan lakkoa! Millaista poliittista ylimielisyyttä.”

Viron lähihistorian käsittely vie aikansa ja vaatii intellektuaalisia voimavaroja. Kansalaisten kestäkykyä koettelee sinnittely uusissa olosuhteissa. Norbert Eliaksen (1997) tematisoinnin mukainen kansakunnan elämäkerta ei ole vielä päässyt rauhoitettuun aikaan, jossa muodostuisi edellytyksiä kansalaisten aloitteellisuudesta kohoavaan intressipolitiikkaan. Neuvostoajan yksilöllisten

---

9. Olen merkinnyt päiväkirjaani Tartossa 15.12.2002: ”Jouduin Kölnistä palatessani jäämään Kööpenhaminaan yöksi, ja päivä oli sama, 13.12.2003, jolloin Euroopan unionin huippukokous hyväksyi Viron jäsenekseen Kööpenhaminassa. Olin sivustakatsojana Viron historian yhtenä hetkenä, kuin konsanaan Jaan Krossin teosten minä-kertojat. Kun lauantaiamuna 14.12.2002 palasin Kööpenhaminasta Tallinnaan, samalla lennolla saapui myös Viron valtion delegaatio pääministeri Siim Kallasen ja ulkoministeri Kristiina Ojulandin johdolla. Huonojen sääolosuhteiden ansiosta ’olin mukana’ Viron valtion historiallisissa tapahtumissa.”

muistojen käsittely (esim. Paju 2006; Kirss & al. 2004) toimii virolaisille kipeää tekevänä terapiana aikana, joka näyttää arkiset elämän realiteetit niin hyvässä kuin pahassa. Vielä selvittämistään odottava suuri ja arka kysymys on, miten ja kenelle valtion (julkinen) omaisuus jaettiin siinä vaiheessa, kun Viro irtaantui Neuvostoliitosta ja itsenäistyi sen hajotessa. Kyseinen selvittely saattaa asettaa ulkopuolelta katsotut ja tulkitut yhteiskuntasuhteiden kysymykset uuteen valoon, mikä voi jälleen kerran täydellisesti yllättää, kuten historialla on tapana toistuvasti tehdä.

Jälkikirjoitus 14.5.2007

Olen viimeistellyt edellä olevan Viro-kirjoitukseni helmikuun alussa 2007. Päätoimittaja Matti Virtanen tarjosi minulle mahdollisuuden – kiitoksen ansaitsevan vaativan tehtävän! – arvioda, soveltuvatko jutussa esittämäni näkökulmat huhitukseen lopulla kansainväliseen tietoisuuteen tulleen Tallinnan patsaskiistan tarkastelemiseen. Sattumalta jouduin kyseisten tapahtumien silminnäkijäksi.

En ollut kahdeksaan kuukauteen käynyt Virossa, kun torstaina 26.4.2007 matkustin Tartossa pidettävään Viron perhepolitiikkaa käsittelevään kansainväliseen konferenssiin. Kuulin uutisista, että Tallinnan Tõnismäellä viranomaiset olivat aamuvarhaisella ryhtyneet irrottamaan neuvostoarmeijan sotilaiden muistoksi vuonna 1947 pysytettyä kuvanveistäjä Enn Roosin tekemää patsasta tarkoituksena siirtää se Siselinan sotilashautausmaalle. Pronssisoturin ympärillä oli vuoden ajan ollut kansallismielisiä mielenosoituksia ja pieniä yhteenottoja.

Virossa on vuosia käyty keskustelua ja kiistoa vanhoista ja uusista muistomerkeistä. Pronssisotilaan siirtämiseksi oli säädetty laki, jonka presidentti Toomas Hendrik Ilves oli veto-oikeudellaan lykännyt maaliskuussa 2007 valitun uuden eduskunnan käsittelyyn. Joukko Viron yliopistojen professoreita oli vedonnut hallitukseen, että se ei siirtäisi patsasta Tõnismäeltä, joka on vironvenäläisille perinteikäs paikka viettää juhlapäiviään, erityisesti toisen maailmansodan päättymisen päivää eli toukokuun 9:tä.

Tõnismäeltä iltayöllä 26.4.2007 alkaneesta noin tuhannen nuoren mielenilmauksesta otetuissa uutis- ja lehtikuvissa kiinnitti huomiota se, että mukana ei ollut lainkaan naisia eikä varttu-

neempia miehiä. Poliisin otteet olivat jämähät, mutta siitä huolimatta joukko onnistui rikkoamaan huomattavan määrän näyteikkunoita, ovia ja seiniä sekä ryöstämään kioskeja ja kauppoja Tallinnan keskustassa. Poliittisen mielenosoituksen tunnusmerkkejä esiintyminen ei täyttänyt, sillä nuoriso ei huutanut iskulauseita, vaan toisti paria venäjänkielistä sanaa.

Sain Tartossa erinomaisen katselupaikan tapahtumien välittömään seuraamiseen, kun keskustelin konferenssiin osallistuneiden Viron yhteiskuntatutkijoiden, sosiaaliministeriön virkamiesten ja entisten sekä uusien ministereiden kanssa. Pääsin myös näkemään, millainen jälkipyykki Viron poliittisessa elämässä alkoi Tallinnan pormestarin Edgar Savisaaren lausunnoilla ja johtavien poliitikkojen keskinäisillä syytelyillä. Ne kuitenkin loppuivat, kun tapahtumat Moskovassa käynnistyivät.

Virolaiset viettävät toukokuun 8:tta päivää toisen maailmansodan uhrien ja sodan jälkeen alkaneen vainon uhrien muistopäivänä. Kyseisenä päivänä uuteen paikkaan siirretyn pronssisotilaan patsaalla pidettiin seremonia, johon osallistui ulkovaltojen Viron lähettiläitä Venäjää lukuun ottamatta. Viron pääministeri Andrus Ansip, väestöministeri Urve Palo ja puolustusministeri Jaak Aaviksoo, joka on Tarton yliopiston rehtori, las kivat seppeleen Aaviksoon (Helsingin Sanomat 9.5.2007) kiteyttäessä sanoman: ”Puolustusvoimien hautausmaalla pronssisotilas kuvaa meidän kaikkien yhteistä surua ja menetyksen tuskaa eikä sitä vastakkainasettelua, jota se symboloi Tõnismäellä.”

Patsaskiistan taustalla ja ympärillä on sellainen vyyhti makro- ja mikrohistoriallisia sekä aikalais-ilmioita ja tekijöitä, että niiden selvittäminen täsmällisesti ei ole mahdollista lyhyellä eikä pitkällä kaavalla. Kiistan keskeiset vaikuttimet kuitenkin löytyvät Venäjän valtiojohdon ärtymyksestä, jota se jälleen kerran realisoi suorana puuttumisena Viron asioihin. Se on ollut systemaattista ja jatkuvaa mm. ilmatilan loukkauksina, rajakiistan ylläpitämisenä, taloudellisen yhteistyön jarruttamisena ja hyytävän poliittisen ilmapiiirin ylläpitämisenä. Venäjän avuttomuutta ja heikkoa omanarvontuntoisuutta kansainvälisenä toimijana ilmaisee, että se itseään ulkoisesti ja sisäisesti kohentessaan repii rakennusaineksia luonnonvaroiltaan ja väestöltään pienimmistä rajamaista.

Venäjän tulkinta toisen maailmansodan ja sen jälkeisen ajan tapahtumista on ennallaan neuvos-

tokauden jäljiltä. Venäjä ei pidä edeltäjänsä miehittäjävaltana eikä koe tarpeelliseksi itsekritiikkiä, joka mahdollistaisi historian näkemisen useammasta ja useampien näkökulmasta. Venäjän johto yrittää monopolisoida toisen maailmansodan aikana koetut kärsimykset, eikä soisi muiden kansojen käsittelevän Neuvostoliiton aiheuttamia vaurioita. En usko, että Venäjä koskaan selvittää menneisyyttään samaan tapaan kuin Saksa käsittelee Hitlerin valtaa, holocaustia ja DDR:n aikaa.

Virossa nykytulkinta toisen maailmansodan päättymisestä Hitlerin lyömiseen ei eroa Venäjän tulkinnasta. Välittömästi sodan jälkeen Virolle alkoi Neuvostoliiton miehitysvalta, joka toi suuria menetyksiä ja kärsimyksiä virolaisten enemmistölle. Kenelläkään Virossa ei ole tarvetta kiistää niitä hyviä puolia, joita neuvostoaajassa oli. Kansainvälisen asemansa uudestaan järjestäneessä Virossa on 2000-luvulla ryhdytty muistelemaan kaikkein vaikeimpia ja painajaismaisimpia kokemuksia neuvostoajasta, mikä on ainut mahdollisuus murtaa niihin kytkeytyvää vihaa ja estää sen siirtyminen seuraaviin sukupolviin.

Harvat tietävät, että Virossa ei 1900-luvun alkuvuosikymmeninä esiintynyt lainkaan samantapaista venäläisvastaisuutta kuin Suomessa. Monet historioitsijat mainitsevat virolaisten suhtautumisen venäläisiin olleen neutraalia, jopa myönteistä. Viro oli kuitenkin kokenut Venäjän keisarivallan sortotoimenpiteitä kuten Suomikin. En ole löytänyt historioitsijoiden teksteistä suoria selityksiä sille, miksi virolaisten suhtautuminen venäläisiin ei 1900-luvun alkupuolella muuttunut leimallisen kielteiseksi. Venäläisten maine virolaisten silmissä meni vasta neuvostoaikana toisen maailmansodan jälkeen.

Viron historiallisissa muistissa hallitsevinta on ollut saksalaisten 1300-luvulta alkaen harjoittama feodalismi, joka sai kaikkein brutaaleimmat muotonsa Baltian alueella ja myös kesti siellä kauimmin. Pitkään aikaan, ehkä ei koskaan ole odotettavissa saksalaisten moisionomistajien valtakauden myönteistä tulkintaa. Vaikka Viron alue on kuulunut eri valtiopiireihin, mm. Ruotsiin ja Venäjään, kansaa hallitsivat vuosisatojen ajan saksalaiset, joiden harjoittama raadollinen mielivalta ja orjuus ovat jättäneet Viron mentaaliseen historiaan painavimman jälkensä. Saksalaiset käyttivät virolaisista käsitettä ”undeutsch” (epäsaksalainen), minkä käsitteen sisältämää äärimmäistä halveksuntaa ja epäinhimillisyyttä monet virolaiset kirjailijat ja historioitsijat ovat tuoneet esiin.

Suomalaisetkin tiedotusvälineet selittivät pat-saskiistan tapahtumia pääasiassa lausumalla, että ”Viro on epäonnistunut venäläisten integroimisessa yhteiskuntaansa”. Pysyn aikaisemmin esittämissäni havainnoissa ja tiedoissa, joiden mukaan vironvenäläisten enemmistön sosiaalinen asema ei ole silminnähävästi huonompi kuin virolaisten ja eri kieliä puhuvat ihmiset elävät arkielämän tasolla rauhallisesti rinnakkain, joskin erillään. Virossa ei vallitse etnistä konfliktia, eikä pat-saskiista ole ”pinnan alla kyteneen vihan purkaukuma”, kuten on väitetty. Joudun kuitenkin tekemään tarkennuksia aikaisempaan tekstiini. Ei ole olemassa yhtenäistä ryhmää, jonka voisi niputtaa käsitteeseen ”vironvenäläiset”. Vaikka olin siitä tietoinen jo edellä olevaa juttua kirjoittaessani, käytin tekstin sujuvuuden vuoksi tuota epätarkkaa ja virheellistä ilmaisua.

Virossa ei käytetä etnisyyttä virallisissa yhteyksissä, vaan korrekrit käsitteet muodostetaan äidinkielen perusteella: Viron asukkaita ja sen vähemmistöjä eriteltäessä käytetään ilmaisuja viroa puhuvat, venäjää puhuvat, valkovenäjää puhuvat, ukrainaa puhuvat, latviaa puhuvat jne. Venäjää puhuvat muodostavat Viron asukkaista noin kolmanneksen, siis erittäin suuren vähemmistön. He koostuvat historiallisesti neljästä ryhmästä. Venäjällä 1600-luvulla käynnistettyä uskonnollista vainoa pakeni Viroom kymmeniätuhansia venäläisiä, joiden jälkeläiset (n. 80 000 ihmistä) muodostavat venäläisen alkuperäisvähemmistön. He saivat Viron uudelleen itsenäistymisen yhteydessä kansalaisuuden kielitaidosta riippumatta.

Neuvostoliiton aikana Venäjältä muutti Viroom huomattava määrä asukkaita kahdessa aallossa. 1940-luvun lopulla ja 1950-luvulla Viroom muutti venäläisiä lähialueilta, ja heidät neuvostovalta sijoitti erilaisiin hallinnoimis- ja johtotoimiin. Vuonna 1945 etnisten virolaisten osuus Viron alueen asukkaista oli yli 90 prosenttia, mutta heidän osuutensa väheni 70 prosenttiin 1950-luvun puoliväliin tultaessa. Suuri väestönsiirto Neuvostoliitosta Viron alueelle tapahtui 1960-luvun lopulla, jolloin alettiin tarvita työvoimaa sotateollisuuteen ja puolustustehtäviin. Tuolloin Viroom tuli runsaasti muuttajia myös kaukaisilta Venäjän alueilta, vaikka enemmistön tässäkin ryhmässä muodostavat venäjää puhuvat (etnisesti isovenäläiset).

Neuvostoaikana Viron alueelle Neuvostoliitosta tulleiden, pääasiassa venäläisten, Virossa syntyneet jälkipolvet muodostavat neljännen venäjää

puhuvan ryhmän. Heihin kuuluu lapsia ja nuoria, joiden vanhemmat lähtivät 1990-luvun kuohuvina aikoina takaisin Venäjälle ja jättivät lapsensa isovanhempien ja naapureiden hoiviin tai heitteille, eivätkä tulleet koskaan noutamaan lapsiaan. Identiteettinsä tärkeitä rakennuspuita menettäneeseen neljanteen venäjää puhuvien ryhmään kuuluvat myös ne lapset ja nuoret, joiden vanhempien sosiaalinen asema aleni Viron uudelleen itsenäistytessä. Näistä, nyt parissa kymmenissä olevista tai sitä lähestyvistä nuorista hakevat kannatuspohjansa venäläisnationalismia Virossa ylläpitävät voimat, ja tätä ryhmää hyväksi käyttäen toteutettiin Tönismäeltä alkanut mellakka.

Putinin hallinto julistaa doktriinin muodossa, että Venäjä puolustaa omaa kulttuuripiiriinsä kuuluvaa venäläisväestöä kaikissa maissa – siis ottaa omavaltaisesti oikeuden puuttua toisten maiden sisäisiin asioihin venäläisiä koskevissa kysymyksissä, kuten teki Venäjän duuman ”tarkastelukomissio” Tallinnassa. Vähemmistöjen asema on Venäjällä hunningolla, kuten suomalaisugrilaisten kansojen osalta tiedämme. Euroopan unioni noudattaa muussa kansainvälisessä yhteisössä hyväksyttyä vähemmistöpolitiikkaa, jonka mukaan jokainen valtio on velvollinen huolehtimaan vähemmistöjensä asemasta kulttuuri-autonomian, kielipolitiikan, kansalaisoikeuksien avulla. Näissä asioissa on puutteita Virossa, minäkin niin Viron yhteiskunta-analyytikot kuin poliitikotkin lausuvat julki alkaessaan kommentoida Tallinnan tapahtumia. Viron hallitus aikoo arvioida harjoitetun integraatiopolitiikan kriittisesti ja selvittää mm. kouluopetuksessa ja joukkotiedotuksessa olevia puutteita.

Viron vähemmistöpolitiikkaa arvostelevalta jää tyystin havaitsematta keskeinen, Viron (ja Latvian) maailmanmitassa ainutlaatuisiksi tekevä seikka: näissä kahdessa maassa valta- tai kanta- väestön suuri enemmistö, Virossa vajaat 70 prosenttia etnisistä virolaisista, puhuu täysin sujuvasti suurimman vähemmistönsä kieltä, venäjää. Viron kaikissa viranomaisissa voi epävirallisesti asioida venäjäksi, vaikka maan ainut virallinen kieli on viro. Minulla on vuosien varrelta sekä omakohtaista kokemusta että venäjää puhuvien opiskelijoiden ja kollegoiden välittämää tietoa terveyskeskus-, rajavartio-, poliisi-, maahanmuutto- ja työlupaviranomaiskäynneistä, joten voin sanoa venäjän olevan täysin käytössä oleva kieli kyseisissä virastoissa. Tallinnassa ja Itä-Viron kaupunkien kunnallispolitiikassa on vahvoja ve-

näjäkielisiä vaikuttajia, joiden puolue on useimmiten Keskerakond. Venäjää puhuvia on runsaasti myös akateemisissa ammattiohjeissa, kuten lääkäreinä, joita suomalaiset kylpylävieraat kohtaavat. Nuoremmissa polveissa on hyvin koulutettua, suomenruotsalaisten tapaan täysin kaksikielistä nuorisoa.

Kaikkia kaupallisia palveluita saa Virossa venäjäksi. Vähittäiskaupassa, liikennepalveluissa ja matkailualalla venäjää puhuvat ovat merkittävä työntekijäryhmä, minkä seikan suomalainen turisti voi omin korvin kuulla Tallinnassa ja muissa Viron matkailukohteissa. Venäjää puhuvien integroitumista virolaiseen yhteiskuntaan on kenties estänyt virolaisten erinomainen venäjän kielen taito. Venäjää puhuvat eivät ole joutuneet opettelemaan viroa, koska saavat asiansa toimitetuksi venäjäksi. Tämän seikan kohdalla tulee näkyviin, että ”integroituminen” käsitteenä on heikko silloin, kun sillä viitataan yksisuuntaisesti vähemmistöön. Viron tapauksessa etninen valtaväestö joutui neuvostokaudella opettelemaan venäjän kielen selviytyäkseen. Kun historia keikautti veneen, siitä, mikä ennen oli pakkoa, tulikin äkkiä ihmeellinen resurssi: historiallisista syistä virolaiset ovat integroituneet (suurimpaan) kielivähemmistöönsä, jonka (varttuneemmille) edustajille puolestaan ei muodostu riittäviä kannustimia viroa opettelemiseen, koska kaiken saa sujumaan venäjäksi. Viron kielen vaatimus kansalaisuuden ehtona on matalaa tasoa, kun arkisten tilanteiden hoitamisessa tarvittava kielitaito riittää kokeen läpäisemiseen. Sillä kielitaidolla on Virossa enemmän symbolinen kuin käytännöllinen arvo. Toisaalta pidän käsittämättömänä sitä, että olen tavannut Virossa 50 vuotta asuneita venäläisiä, jotka eivät puhu sanaakaan viroa.

Venäjän hallinnon kannalta on kiusallista, että Venäjän ja Baltian alueen uudelleen itsenäistyneiden maiden väliset elinolosuhte-erot tulevat näkyviksi viro- ja latvianvenäläisten ylläpitämien sukulaisverkostojen välityksellä, jotka käsittävät miljoonia ihmisiä. Puolin ja toisin vaihtuu tietoa – eikä ole vaikea nähdä, miten se kiinnittää venäjää puhuvia Viroom.

Viron venäjää puhuvat eivät halua muuttaa Venäjälle, vaan elävät Virolle lojaalina vähemmistönä. Tämän he näyttivät 9.5.2007 käydessään hiljaisesti ja arvokkaasti Siselinna hautausmaalla kunnioittamassa toisen maailmansodan uhrien muistoa. Julkisuudessa patsaan siirtoa vastustaneet venäjää puhuvat vaikuttajat arvosteli-

vat Viron hallituksen toimintatapaa, mutta monet heistä lisäsivät, että Venäjän valtiojohton toiminta vahingoittaa Virossa asuvia venäläisiä. He eivät identifioitu Venäjän venäläisiin, vaan kokivat vastenmieliseksi joutumisensa Venäjän valtiopoliittikan välikappaleiksi.

Viron sisäpoliittiseen keskusteluun integraatiokysymykset ovat tervetulleita, vaikka pronssisoturiin liittyvä dramaattinen tapahtumaketju ei ollut tyylikäs tapa käynnistää asioiden kriittistä arviointia. Alleviivaan yllä olevassa jutussa esittämäni Viron yhteiskunnan perusongelmaa: sosiaalinen koherenssi ja kansalaisyhteiskuntakehitys ovat vasta nupullaan. Yleisen luottamuksen puute ja lähiverkostoihin kotoiloituminen koskevat yhtä lailla viroa, venäjää kuin muitakin kieliä puhuvia. Esimerkiksi vammaiset ja muut (sosiaalisen) toimintakykyisyyden vajeista kärsivät tai jollakin muulla perusteella vähemmistöksi joutuneet ovat Virossa heikommin yhteiskuntaan kiinnittyneitä kuin venäjää puhuvien enemmistöä.

TIIVISTELMÄ

Pirkko-Liisa Raubala: Virosta

Kirjoitus perustuu työskentelyyni sosiaalipoliittikan ja sosiaalityön vierailevana professorina Tarton yliopistossa viiden ja puolen vuoden ajan vuosina 2001–2006. Olen koonnut aikalaishavaintoja Viron poliittisista tapahtumista, yhteiskuntapolitiikan eri alueiden kehityssuunnista, elinolosuhteista, arkielämän järjestelyistä, kulttuurielämästä ja tapakulttuurista. Monista kirjallisista ja suullisista lähteistä sekä kokemusperäisestä tiedosta karttunutta aineistoa olen jäsentänyt tulkittamalla Tarton-vuosiani sosiaalisena tutkimusmatkana sekä taustoittamalla havaintojani Norbert Eliaksen sivilisaatioteoreettisella käsitteellistyksellä kansakuntien elämäkerrasta. Viimeksi mainittua näkökulmaa sovelnan kirjoituksessa alustavasti ja viitteellisesti.

Nyky-Viron poliittista elämää leimaa muissakin postsosialistisissa yhteiskunnissa havaittava populistille altis vakiintumattomuus, joka ilmenee mm. lyhyinä hallituskausina, poliittisina skandaaleina, päätöksentekijöiden ja kansalaisten väliin kasvaneena suurena kuiluna, alhaisena äänestysaktiivisuutena. Populistisen politiikan pyörteissä yhteiskuntapolitiikan eri sektorit kehittyvät eritahtisesti ja toisistaan irrallaan. Kyseinen tilanne johtaa noidankehämäisesti siihen, että yhteiskuntapolitiittiset kysymykset tarjoutuvat helposti populistisen politikoinnin kohteiksi.

Yhteiskuntatieteelliselle tutkimusmatkailijalle Viro on sekoitus vahvaa isänmaallisuuden korostamista, turbulenttia markkinataloutta, kahden kieliryhmän rinnakkaineloa, muissakin Euroopan maissa havaittavia sosiaalisen kehityksen vaikeutuvia ongelmia, kuten alueellista polarisoitumista, tuloerojen kasvua, lasten ja

Olen kuvannut Viron poliittista elämää karnevalistiseksi. Patsaskiistan sisäpoliittinen puinti alkoi samalla menolla: puheenvuorot olivat äkkivääriä, lausunnot dramaattisia. Parhaimmassa tapauksessa patsaskiistasta kuitenkin tulee tiivistymispiste, jossa Viron poliitikot havaitsevat selkeämmin omia valtapyyteitään, politiikkansa populistisia puolia ja sisäpoliittisen tulehtuneisuuden aiheuttamaa yhteiskuntapolitiikan sekavuutta. Viron yhteiskunnalle tekee hyvää tapahtumien jälkiarviointi, jossa harjoitettu politiikka ja viranomaistoiminta otetaan kriittiseen ja avoimeen keskusteluun. Hallituksen nuorimmat ministrit jo käyttivät ilmaisua ”oppitunti” tapahtumia kommentoidessaan.

Kaiken edellä kirjoittamani jälkeen oleellisimmaksi asiaksi nousee kuitenkin kuvanveistotaiteen käsittämätön voima hallita kokonaisia aikoja, kansoja, ihmisiä sekä heidän muistiaan ja tunteitaan. Se jää arvoitukseksi, ja juuri siinä on taiteen voima: siinä, mitä ei voi selittää.

nuorten pahoinvoinnin ilmiöitä. Poliittiseen epävakakauden liittyvänä merkittävänä yhteiskunnallisena ongelmana päädyn pitämään Virossa vallitsevaa yleistä sosiaalisen luottamuksen puutetta, joka muodostaa esteen demokraattisen intressipoliittikan vakiintumiselle ja aktiivisen kansalaisuuden kehittymiselle. Vahvaa luottamusta luodaan ja ylläpidetään lähiverkostoissa, jotka epäilemättä luovat yksityiselämään turvallisuutta ja kompensoivat epävakaita elinolosuhteita. Yhteiskuntaelämään vahvat privaattit lähiverkostot luovat kotoiloituneisuutta, mikä voi estää avoimen kansalaisyhteiskunnan muodostumista.

Viron poliittisen, taloudellisen ja sosiaalisen epätahtisuuden ja vakiintumattomuuden oloissa kulttuuri- ja taide-elämä kuitenkin kukoistavat joidenkin arvioiden mukaan ennennäkemättömällä tavalla. Nuori taiteilijasukupolvi on kaikilla taiteenaloilla erittäin luomisvoimaista ja myös onnistuu käyttäessään omaperäisiä kollektiivisia, anonyymeja ja performatiivisia lähestymistapoja esiintymään vaikuttavan yhteiskuntakriittisesti olematta kuitenkaan lainkaan osoitteleva saati propagandistinen otteeltaan. Virolaiset tuntevat kiinnostusta usein vaikeaksi määriteltyyn nykymusiikkiin, jota Virossa esitetään runsaasti ja suurille yleisöille ja jota maassa toimivat lukuisat harrastajakuorot myös ottavat ohjelmistoihinsa.

2000-luvun alkupuolella Viro sinetöi paluunsa läntiseen Eurooppaan liittymällä Natoon ja Euroopan unioniin sekä tulella osapuoleksi Pohjoismaiden investointipankkiin. Viron yhteiskuntapolitiikan suuret haasteet ovat nyt maan sisäisen kehityksen ohjaamisessa suuntaan, jossa maa voisi hyötyä dynaamisesta taloudellisesta menestyksestään myös sosiaalisesti kestävästi.

KIRJALLISUUS

- AJATTELEN KOKO AJAN RAHAA – KIVIKOVAA VIROLAISTA NYKYRUNOUTTA. Toim. Jan Kaus ja Harri Rinne. Porvoo: Johnny Kniga Publishing, 2006
- BENNER, MATS: The Scandinavian Challenge. The Future of Advanced Welfare States in the Knowledge Economy. *Acta Sociologica* 46 (2003): 2, 132–149
- DAHL, RITA: Runous on taas voimissaan Virossa. *Parinasso* 53 (2003): 1, 98–100
- DRECHSLER, WOLFGANG: Wissenschaft, Politikberatung und Verantwortung. S. 109–117. In: Sutrop, Margit & Sutrop, Urmas (koostanud/ herausgegeben von): Teadus ja teatmistepõhine ühiskond/Wissenschaft und wissenschaftsbasierte Gesellschaft. Tartu: Tartu Ülikool, Universität Tartu & Eesti keele sihtasutus/Stiftung für Estnische Sprache, 2005
- DRECHSLER, WOLFGANG & MADISE, ÜLLE: E-voting in Estonia. *TRAMES, Journal for the Humanities and Social Sciences* 6 (56/51) (2002): 3, 234–244
- EHRENSVÄRD, ULLA: Mare Balticum – vuorovaikutusten meri. S. 12–160. Teoksessa: Ehrensvärd, Ulla & Kokkonen, Pellervo & Nurminen, Juha: Mare Balticum. 2000 vuotta Itämeren historiaa. Helsinki: Otava ja John Nurmisen Säätiö, 1997
- ELIAS, NORBERT: Saksalaiset. Valtataistelut ja habituskehitys 1800- ja 1900-luvuilla. Tampere: Gaudeamus, 1997
- ENGELBRECHT, JÜRI: Chancen einer wissenschaftlichen Gesellschaft. S. 47–55. In: Sutrop, Margit & Sutrop, Urmas (koostanud/ herausgegeben von): Teadus ja teatmistepõhine ühiskond/Wissenschaft und wissenschaftsbasierte Gesellschaft. Tartu: Tartu Ülikool, Universität Tartu & Eesti keele sihtasutus/Stiftung für Estnische Sprache, 2005
- GRANÖ, JOHANNES GABRIEL: Puhdas maantiede. Tutkimusesimerkillä Suomesta ja Virossa valaistu metodologinen selvitys. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö, 1930
- HENNINGSSEN, BERND: Teadmisühiskonna projekt: Põhja-Euroopa traditsioonid ja Läänemere Regiooni transformatsioon. S. 433–448. Raamatus: Sutrop, Margit & Sutrop, Urmas (koostanud/herausgegeben von): Teadus ja teatmistepõhine ühiskond/Wissenschaft und wissenschaftsbasierte Gesellschaft. Tartu: Tartu Ülikool, Universität Tartu & Eesti keele sihtasutus / Stiftung Für Estnische Sprache, 2005
- HIIO, TOOMAS: Üliõpilasorganisatsioonid Tartus. *Akadeemia* 15 (2003): 4, 691–728
- ILOMÄKI, HENNI (toim.): Tartto. Kirjailijan kaupunki. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2003
- JOONUKS, HELMUT: Kirjanduslikke paiku Eestis. Tallinn: Koolibri, 1999
- KAASIK-KROGERUS, SIGRID: Viron geopolitiitisen identiteetin muutokset. *Idäntutkimus* 10 (2003): 1, 15–23
- KALLAS, AINO: Kolmas saattue kanssavaeltajia ja ohikulkijoita. Muistoja ja muutokuvia. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava, 1947
- KANT, EDGAR: Tartu, linn kui ümbrus ja organism. Teoksessa: Tartu linna-uurimise toimkond: Tartu. Tartu: Tartu linn, 1927
- KASSEL, ANU & HELASOJA, VILLE & LIPAND, ANDRUS & PRÄTTÄLÄ, RITVA & KLUMBIENE, JURATE & PUDULE, IVETA: Association between health behaviour and self-reported health in Estonia, Finland, Latvia and Lithuania. *European Journal of Public Health* 14 (2004): 1, 32–36
- KEKKONEN, URHO KALEVA: Kõne Soome estofiilidele. Tõlkinud Sirje Olesk. *Akadeemia* 17 (2005): 2, 235–242
- KIIK, RIINA: Key Themes and Settings of Social Work in Estonia. *Dissertationes Rerum Publicarum Universitatis Tartuensis* 4. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2006
- KIIS, KARIN: Puudelaste perede sotsiaalne toimetulek Tartu linnas. Tartu: Tartu Ülikool, Avaliku halduse ja sotsiaalpoliitika osakond, 1999
- KIRSS, TIINA & KÕRESAAR, ENE & LAURISTIN, MARJU (eds): She who remembers survives: interpreting Estonian women's post-Soviet life stories. Tartu: Tartu University Press, 2004
- KLINGE, MATTI: Itämeren maailma. Helsinki: Otava, 1995
- KROSS, JAAN: Mesmerin piiri: romantisoidut muistemat – kuten kaikki muistemat ja miltei jokainen romaani. Suomentanut Juhani Salokannel. Porvoo: WSOY, 1997
- KROSS, JAAN: Uppiniskaisuuden kronikka. Balthasar Russowin tarina. Suom. Kaisu Lahikainen ja Jouko Vanhanen. Helsinki: WSOY, 2003
- KROSS, JAAN: Rakkaat kanssavaeltajat. Suom. Jouko Vanhanen. Helsinki: WSOY, 2005
- KUMU – KUNST ELAB SIIN. Eesti Kunstimuuseumi peahoone – Kumu Kunstimuuseum. Art lives in Kumu. The Main Building of Art Museum of Estonia – Kumu Art Museum. Tallinn: Eesti Kunstimuuseum, 2006
- KÕRE, JÜRI: The Homelessness in Estonia – homeless peoples' health, nutrition situation and services for them. Plenary Session Presentation. Conference on Hunger, Food Banks and the Politics of Food, organised by STAKES in co-operation with The Nordic Educational Programme for The Development of Social Services & Church Resources Agency of the Lutheran Church in Finland & Social Policy Association in Finland, University of Helsinki. Helsinki 7–8 December, 2006
- KÕRE, JÜRI & KÕIV, EVA: Pikaajalised töötud ja kodutud Tartu linnas. Tartu: Tartu Linnavalitsus & Tartu Ülikooli Kirjastus, 2005
- KÕRE, JÜRI & TALL, KARMEL & KOPPEL, MAIRE: Toetus ja eluase – sotsiaaleluseme kasutamise kogemus Tartu linnas. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2006
- LAURISTIN, MARJU: Kulkeeko Viro Pohjolan vai Amerikan tietä? Helsingin Sanomat, D6, 10.8.2003
- LAURISTIN, MARJU & HEIDMETS, MATI (eds): The Challenge of the Russian Minority Emerging Multicultural Democracy in Estonia. Tartu: Tartu University Press, 2002
- LAURISTIN, MARJU & VIHALEM, PEETER WITH ROSEN-

- GREN, KARL ERIK & WEIBULL, LENNART (eds): *Return to the Western World*. Tartu: Tartu University Press, 1997
- LAURISTIN, MARJU & VIHALEMM, PEETER: *The Transformation of Estonian Society and Media: 1987–2001*. P. 17–63. In: Peeter Vihalemm (ed.): *Baltic Media in Transition*. Tartu: Tartu University Press, 2002
- LILJA, PEKKA & OLESK, SIRJE: Urho Kaleva Kekkonen i kõne Soome estofiilidele. *Akadeemia* 17 (2005): 2, 243–254
- VON MAYDELL, BERND & BORCHARDT, KATJA & HENKE, KLAUS-DIRK & LEITNER, RUPERT & MUFFELS, RUUD & QUANTE, MICHAEL & RAUHALA, PIRKKO-LIISA & VERSCHRAEGEN, GERT & ZUKOWSKI, MACIEJ: *Enabling Social Europe*. Berlin & Heidelberg: Springer Verlag, 2006
- MELKAS, KUKKU: *Historia, halu ja tiedon käärme Aino Kallaksen tuotannossa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2006
- NORDISK MINISTERRÅDS VELFERDSFORSKNINGSPROGRAM. Programkomitéens sluttrapport. TemaNord 2006: 521. København: Nordisk Ministerråd, 2006
- OITTINEN, HANNU: Särmaa ja suhdattomuutta. S. 6–10. Teoksessa: Hämäläinen, Raija & Oittinen, Hannu: *Tallinnasta pois. Groteskia virolaista proosaa*. Helsinki: Kustannusliike Absurdia, 2003
- PAJU, IMBI: *Torjutut muistot*. Suom. Kaisa Lahikainen. Helsinki: Like, 2006
- PERTTU, SIRKKA & MONONEN-MIKKILÄ, PÄIVI & RAUHALA, RIIKKA & SÄRKKÄLÄ, PÄIVI: *Ava silmad! Käsiraamat vägivalda kogenud naiste*. Jyväskylä: Naisten Kulttuuriyhdistys, 2003
- RANDMA, TIINA: *Civil Service Careers in Small and Large States: The Cases of Estonia and the United Kingdom*. Baden-Baden: Nomos, 2001
- RANDMA-LIIV, TIINA: Small states and bureaucracy: challenges for public administration. *TRAMES, Journal for the Humanities and Social Sciences* 6 (56/51) (2002): 4, 374–389
- RAUHALA, PIRKKO-LIISA: Havainnot Suomen ja Viron sillalta. *Yhteiskuntapolitiikka* 67 (2002): 5, 430–444
- RAUHALA, PIRKKO-LIISA: Viron etnisistä suhteista. *Yhteiskuntapolitiikka* 68 (2003): 2, 209–211
- RAUHALA, PIRKKO-LIISA: Viron sosiaalipolitiikan, sosiaalityön ja sosiaalisen kansalaisuuden kehityksestä. Helsinki: Helsingin yliopisto, 2007. (Käsi-kirjoitus)
- SEPP, JÜRI: Zusammenfassung der Fachsitzung socialia. S. 270–273. In: Sutrop, Margit & Sutrop, Urmas (koostanud/herausgegeben von): *Teadus ja teatmistepõhine ühiskond/Wissenschaft und wissenschaftsbasierte Gesellschaft*. Tartu: Tartu Ülikool, Universität Tartu & Eesti keele sihtasutus/Stiftung für Estnische Sprache, 2005
- SIRONEN, ESA: Norbert Eliaksen Euroopasta. S. 401–412. Teoksessa: Norbert Elias: *Saksalaiset. Valtataistelut ja habituskehitys 1800- ja 1900-luvuilla*. Tampere: Gaudeamus, 1997
- SUOMI JA VIRO EUROOPAN UNIONISSA. Eesti ja Soome Euroopa liidus. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 11/2003. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia/Monistamo, 2003
- SUTROP, MARGIT & SUTROP, URMAS (koostanud/herausgegeben von): *Teadus ja teatmistepõhine ühiskond/Wissenschaft und wissenschaftsbasierte Gesellschaft*. Tartu: Tartu Ülikool, Universität Tartu & Eesti keele sihtasutus/Stiftung für Estnische Sprache, 2005
- TALLINNASTA POIS. Groteskia virolaista proosaa. Toim. Raija Hämäläinen ja Hannu Oittinen. Keuruu: Kustannusliike Absurdia, 2003
- TAMMSAARE, ANTON HANSEN: Totuus ja oikeus. 1. Maan lupaus. Suom. Juhani Salokannel. Helsinki: Otava, 2002
- TUOMIOJA, ERKKI: Häivähdys punaista. Hella Wuolijoki ja hänen sisarensa Salme Pekkala vallankumouksen palveluksessa. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 2006
- VASAMA, JAANA: Lapsen kansallinen identiteetti Virossa. Virolaislapsen kansallinen identiteetti, sen kehittyminen ja yhteys minäkuvaan. Turun yliopiston julkaisuja, Sarja – Ser. C osa - toim. 194. Turku: Turun yliopisto, 2003
- VEIDEMANN, REIN: Tyhjyydestä korpeen. Lyhyt historiallinen katsaus Viron kirjallisuuskritiikkiin. *Kritiikin uutiset/Kritikernytt* 2/2004, 20–21
- VETIK, RAIVO (koost.): *Kaks Eestit. Artilite, ettekanete ja analüüside kogumik*. Tallinn: TPÜ Kirjastus, 2002
- VILLEM, ANDRUS: Poliitiikan vuosi 2004: Kannatuslaskujen kuperkeikkaa. S. 6–9. Viro-vuosikirja 2005. Tallinna: Tallinna-kustannus Oy, 2005
- VON WISTINGHAUSEN, HENNING: *Im freien Estland. Erinnerungen des ersten deutschen Botschafters 1991–1995*. Köln, Weimar, Wien: Böhlau Verlag, 2004
- WROBEL, RALPH MICHAEL: *Estland und Europa: Die Bedeutung des Systemwettbewerbs für die Evolution und Transformation von Wirtschaftssystemen*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2000.

Liite: Kirjoituksen tausta ja aineistot

Kirjoituksen aineistona on 1990-luvun lopulla ja 2000-luvulla julkaistuja virolaisia yhteiskunta-analyyssejä, niistä käytettyjä julkisia ja yksityisiä tieteellisiä debatteja, Tartossa viime vuosina järjestettyjen kansainvälisten tutkijatapaamisten esitelmiä ja niiden pohjalta virinneitä vertailevia yhteiskuntatieteellisiä keskusteluja, suullista ja kirjallista kommunikointia maisteriopiskelijoiden kanssa sekä heidän tarkastettuja opinnäytteitään ja Viron yhteiskuntaelämän intensiivistä seuraamista tiedotusvälineiden ja arkielämän havaintojen avulla. Olen koonnut laajat Viroa käsittelevät sanoma- ja aikakauslehtileikekokoelmat Suomesta ja Virosta. Olen ollut mukana Europäische Akademien tieteidenvälisessä ja monikansallisessa sosiaalipolitiikan vertailevassa tutkimushankkeessa, jossa empiirisen tutkimuksen yhtenä kohteena oli Viro ja erityisesti sen perhepolitiikka (von Maydell & al. 2006). Samassa tutkimuksessa analysoitiin myös Puolaa postsosialistisena yhteiskuntana, mikä antoi merkittävää lisäymmärrystä sosialismin jälkeisen yhteiskuntakehityksen käsitteellistämisen tueksi.

Sopimukseeni Tarton yliopiston yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan kanssa kuului sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön yleisten teoreettisten lähtökohtien, metodologian sekä tutkimusmenetelmien opettamista luentoseminaarissa sekä (jatko)opiskelijoiden ohjaamista noin 60 tuntia vuodessa. Osallistuin jonkin verran BA- ja MSc-tutkielmien arvostelulautakunnan työhön. Virossa alempien opinnäytteiden arviointi ja arvostelu poikkeaa suomalaisesta käytännöstä. Tarkastustilaisuus on julkinen seminaari, jossa tekijä puolustaa työtään, ja siihen liittyvät yleinen keskustelu sekä kaksi kirjallista opponenttilausuntoa. Mainitun kokonaisuuden perusteella arvostelulautakunta päättää mainesanasta kollegioperiaatteella. Lisäksi olen konsultoinut sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön jatkokoulutuksen suunnittelua Tartossa. Kirjoitin runsaasti lausuntoja ja suosituksia maisteri- ja tohtoriopiskelijoille apurahahakemuksiin. Emännöin useita ulkomaisten vaihto-opettajien ja tutkimusyhteistyökumppaneiden vierailuja ja olin järjestämässä kansainvälisiä tutkijaseminaareja. Vieraina Tartossa on käynyt myös useita suomalaisia kollega- ja yhteistyökumppaniryhmiä sekä tieteilijä- ja taiteilijajäystäviäni. Vuonna 2002 Tarton yliopiston yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan tutkimuksesta tehtiin kansainvälinen arviointi, jossa olin arvioinnin kohteena oppituolin henkilöstön jäsenenä. Sen

lisäksi yliopisto arvioidutti kahdesti kansainvälisellä asiantuntijapaneelilla pätevyuteni sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön professuuriin. Sopimus Tarton kanssa jäi avoimeksi siten, että voin milloin tahansa palata sinne vierailevaksi professoriksi.

Olen loma-aikoina viettänyt pidempiä aikoja Virossa ja matkustellut maaseudulla sekä saarilla. Tarton-vuosina olen pitänyt matkapäiväkirjaa, johon olen tallentanut havaintoja ja merkintöjä tapahtumista, tapaamisista ja keskustelujen sisällöistä (noin tuhat liuskaa). Olen aktiivisesti seurannut virolaisia tiedotusvälineitä, erityisesti lehdistöä. Viron kirjallisuuden ja musiikin uutuuksiin tutustuminen on kuulunut oleellisena osana Tarton aikaa, ja olen loma-aikoina osallistunut kulttuuritapahtumiin eri puolilla Viroa. Vuonna 2002 Tarton yliopisto vietti perustamisensa 370-vuotisjuhlia ja uudistamisensa 200-vuotisjuhlia. Tapahtumat järjestettiin näyttävästi, ja kansainvälisiä seminaareja ja vierailijoita oli runsaasti. Sain tilaisuuden osallistua moniin mielenkiintoisiin tieteellisiin ja sosiaalisiin tapahtumiin.

Vuosina 2001–2006 olin Pohjoismaiden ministerineuvoston asettaman hyvinvointitutkimuskomitean jäsen suomalaisen tiedeyhteisön edustajana. Komitea rahoitti 15 pohjoismaista vertailevaa hyvinvointitutkimusta 35 miljoonalla Tanskan kruunulla. (Nordisk Ministerråds Velferdsforskningsprogram. Programkomitéens sluttrapport, 2006.) Komiteassa työskentely tarjosi merkittävän katselupaikan, josta saatoin tehdä vertailevia havaintoja Itämeren itäisen puolen yleisestä yhteiskunnallisesta ja hyvinvointipoliittisesta kehityksestä.

Suomen ja Viron sillalla opettelin viron kielen, mistä tulikin oleellinen avain Viron yhteiskuntaelämän nyanssien ja erityispiirteiden havaitsemiseen. Olen samalla kannalla Matti Klingenin kanssa siitä, että toisen maan kulttuuriin ja intellektuaaliseen elämään ei voi syvällisesti tutustua, jollei hallitse sen kieltä. Kielitaito antoi välineet virolaisen mentaalisen maiseman hahmottamiseen. Kieleen liittyvät hauskat ja vähemmän hauskat kommellukset, alkuaikojen väärinymmärrykset ja myöhemmät komplimentit ovat merkittävästi lisänneet ymmärrystäni suomalaisen ja virolaisen kieli- ja tapakulttuurin eroista ja vivahteista. Viron kielen opittuani pääsin sisälle mikrososiaalisten suhteiden verkostoihin, mikä on auttanut ymmärtämään luottamussuhteita ja virolaisen intellektualismin ominaislaatua. Virolaisten ja suomalaisten täysin erilainen huumorintaju on lyönyt minut ällikällä ehkä enemmän kuin mikään muu kulttuurinen ero.